

Oslo Krisesenters prosjekt for voldsutsatte kvinner i fengsel

JANE DULLUM

NOVA

Velferdsforskningsinstituttet

HØGSKOLEN I OSLO
OG AKERSHUS

Oslo Krisesenters prosjekt for voldsutsatte kvinner i fengsel

JANE DULLUM

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring

NOVA Notat 4/2017

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) er et forskningsinstitutt ved Senter for velferds- og arbeidslivsforskning (SVA) på Høgskolen i Oslo og Akershus (HiOA).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferds-samfunnets tiltak og tjenester.

© Velferdsforskningsinstituttet NOVA
Høgskolen i Oslo og Akershus 2017

ISBN (trykt utgave) 978-82-7894-613-8
ISBN (elektronisk utgave) 978-82-7894-614-5

ISSN 1890-6435 (trykt)
ISSN 1893-9511 (elektronisk)

Desktop: Torhild Sager
Trykk: Allkopi

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:
NOVA, HiOA
Stensberggata 26 · Postboks 4, St. Olavs plass, 0130 Oslo
Telefon: 67 23 50 00
Nettadresse: www.hioa.no/nova

Forord

Siden 2004 har Oslo krisesenter – i samarbeid med Bredtveit fengsel – drevet et prosjekt for kvinner i fengsel som er utsatt for vold i nære relasjoner. Prosjektet er forankret i Regjeringens handlingsplan mot vold i nære relasjoner, og det har sin bakgrunn i at man ønsker å tilby voldsutsatte kvinner i fengsel samme type tilbud som voldsutsatte kvinner ellers i samfunnet. Siden 2008 har prosjektet vært finansiert av Justis- og beredskapsdepartementet, og finansieringen har omfattet én stilling fra Oslo krisesenter.

Ulike forhold har ført til at det har vært varierende aktivitet i prosjektet den senere tid. Oslo krisesenter har et sterkt ønske om å videreføre prosjektet, men for å gjøre det, har krisesenteret hatt behov for å oppsummere de erfaringene man har samlet så langt. Oslo krisesenter kontaktet Justis- og beredskapsdepartementet om disse spørsmålene, og lanserte tanken om at det gjennomføres en skriftliggjøring/evaluering av fengselsprosjektet. Dette notatet representerer denne skriftliggjøringen.

Det er forsker Jane Dullum ved NOVA som har gjennomført arbeidet med skriftliggjøringen. Det har hun gjort i nært samarbeid med daglig leder ved Oslo krisesenter, Inger-Lise Walmsness Larsen, og seksjonsleder for Dagsenteret ved krisesenteret, Olaug Rønningsdalen. En spesiell takk til Anne Ringdal som ledet fengselsprosjektet de første årene. Hun har gitt helt sentrale bidrag til dette notatet. Representanter både fra Oslo fengsel og krisesenteret har også stilt opp til intervjuer. Takk til alle som har bidratt.

Ved NOVA har forskerne ved Seksjon for barndom, familie og barnevern gitt gode innspill, og leder for seksjonen, Tonje Gundersen, har hatt ansvar for å kvalitetssikre notatet. Takk for god hjelp.

Prosjektet har vært tilknyttet NOVAs *Forskningsprogram om vold i nære relasjoner 2014–2019 (Voldsprogrammet)*. Programmet er finansiert av Justis- og beredskapsdepartementet og inngår i en større satsing fra myndighetenes side på forskning om vold i nære relasjoner, hvor også NKVTS er tilført ekstra midler. Bakgrunnen for denne satsingen finnes i Stortingsmeldingen om vold i nære relasjoner (Meld. St. 15, 2012–2013, se s. 46–47) og tiltak 11 i den påfølgende handlingsplanen (Et liv uten vold – Handlingsplan mot vold i nære

relasjoner, 2014-2017), som omhandler opprettelsen av et eget forskningsprogram om vold i nære relasjoner. Takk til forskerne i Voldsprogrammet for gode innspill.

Vi håper at notatet bidrar til at fengselsprosjektet får en ny start. Kvinner i fengsel som er utsatt for vold er en marginalisert og sårbar gruppe som i liten grad har fått tilbud om hjelp til å bearbeide sine voldserfaringer. Tidligere studier har vist at også andre sårbare grupper av voldsutsatte vanskelig nås gjennom de ordinære hjelpetjenestene. Håpet vårt er at dette prosjektet frembringer kunnskap som kan bidra til en utvikling og styrking av hjelpetjenestene til disse gruppene.

Oslo, 24. april 2017

Jane Dullum

Innhold

Sammendrag	7
Innledning	9
Rammene rundt prosjektet: Et empowerment-prosjekt i et lukket fengsel	15
Om Oslo Krisesenter	15
Om fengselsstraff, kvinner i fengsel og fengselsstraffens virkninger	17
Om kvinner i fengsel og kvinners soningsforhold.....	23
Hvem er de kvinnelige innsatte?	24
Oppsummering: Rammene rundt fengselsprosjektet.....	26
Om fengselsprosjektet	29
Om bakgrunnen for prosjektet.....	29
Erfaringene fra pilotprosjektet	32
Et viktig og vellykket prosjekt, og et forsvarlig prosjekt.....	35
Kort om erfaringene fra Fredrikstad	41
Oppsummering pilotprosjektet.....	41
Hovedprosjektet ved Bredtveit fengsel.....	42
De senere årene: Kommunikasjonsproblemer	46
Mulige veier videre for prosjektet	51
I hvilken type fengsel?.....	52
Å forstå hverandres organisasjoner	56
De profesjonelle terapeutenes rolle?.....	57
Avslutning	59
Summary	61
Litteratur	63

Sammendrag

Siden 2004 har Oslo krisesenter – i samarbeid med Bredtveit fengsel – drevet et prosjekt for kvinner i fengsel som er utsatt for vold i nære relasjoner. Prosjektet har hatt som mål å gi de innsatte kvinnene en mulighet til å bearbeide sine voldserfaringer. Det har også hatt som målsetting å forebygge vold gjennom å tematisere hvordan kvinnene kan beskytte seg mot vold i nære relasjoner, også etter soningsopphold.

Prosjektet har sin bakgrunn i at man har ønsket å gi voldsutsatte kvinner i fengsel samme type tilbud som kvinners ellers i samfunnet. Dette er også i tråd med det man i straffegjennomføringsterminologi betegner som *normalitetsprinsippet*: Det er selve frihetsberøvelsen som er straffen, for øvrig har innsatte samme rett til helse- og omsorgstjenester, undervisning m.v. som befolkningen for øvrig. Prosjektet har vært forankret i Regjeringens handlingsplan mot vold i nære relasjoner.

Dette notatet representerer en skriftliggjøring av de erfaringene man har samlet seg i prosjektet så langt. Spørsmål som belyses er: Hva har vært styrkene ved prosjektet? Hva har vært utfordringene? Med dette som bakgrunn: Hvordan kan man tenke seg den framtidige utformingen av prosjektet? Hvilken tilknytning skal prosjektet ha? Skal man holde fast ved at prosjektet foregår innen rammen av et lukket fengsel, eller kan man også tenke seg at prosjektet knyttes til åpnere soningsformer?

Fengselsprosjektet har bestått i tilbud om kurs, samtalegrupper og individuell oppfølging. Krisesenteransatte har kommet inn i fengselet og drevet tilbudene. Tilbudene har vært forankret i krisesenterets empowerment-tilnærming og prinsippet om «hjelp til selvhjelp». I tillegg har prosjektet hatt som formål å spre kunnskap om vold i nære relasjoner i kriminalomsorgen. Det har derfor også omfattet kompetansehevende tiltak for de ansatte i fengselet.

Fengselsprosjektet har vist seg som et vellykket, forsvarlig og ikke minst viktig prosjekt. Kvinnelige innsatte er en sårbar gruppe, og prosjektet dokumenterer at de møtes med en empowerment-tilnærming og ikke en «sykdoms-tilnærming» for at de skal kunne bearbeide voldserfaringer. For de innsatte har det også vært en viktig side ved prosjektet at de krisesenteransatte har kommet utenfra, og at prosjektet ikke har vært en del av fengselets interne programmer eller rehabiliteringstilbud.

Det å drive et empowerment-arbeid innen rammen av et tungt makt-system, dvs. et lukket fengsel, er imidlertid ikke uten utfordringer. Fengselsprosjektet representerer et møte mellom to ulike sosiale organisasjoner, organisasjoner som har helt ulike formål og arbeidsmåter. Et lukket fengsel har først og fremst som formål å ivareta samfunnets sikkerhet og å motvirke kriminalitet. Krisesenteret er på sin side et lavterskel hjelpetiltak som har som målsetting å styrke kvinnelig innsattes livssituasjon ved å gi dem muligheten til å bearbeide voldserfaringer. De senere årene har de to organisasjonene i økende grad møtt på samhandlingsproblemer, og det har resultert i varierende aktivitet i prosjektet.

Notatet anbefaler sterkt at ledelsen i Oslo Krisesenter og Bredtveit fengsel tar initiativ til en ny start for prosjektet, slik at det kan videreføres. Prosjektet representerer et unikt tilbud til en samfunnsmessig svært marginalisert gruppe innsatte. Tidligere studier har vist at også andre grupper sårbare voldsutsatte vanskelig nås gjennom de ordinære hjelpetjenestene. Kunnskapen dette prosjektet frambringer, kan bidra til en utvikling og styrking av hjelpetjenestene til også disse gruppene.

Innledning

Siden 2004 har Oslo Krisesenter drevet et prosjekt for kvinnelige innsatte som har vært utsatt for vold i nære relasjoner. Målsettingen med prosjektet har vært å utvikle tiltak som kan hjelpe kvinnelige domfelte til å bearbeide voldserfaringer og å komme ut av offerrollen, samt å forebygge at kvinnene blir utsatt for ny vold. Gjennom å samarbeide med Kriminalomsorgen har prosjektet også hatt som målsetting å utvikle nye metoder for arbeidet med kvinnelige innsatte, og å spre kompetanse om voldsproblematikk.

Prosjektet har hovedsakelig vært drevet ved Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt¹⁾ – et landsdekkende fengsel for kvinnelige forvaringsdømte, domfelte og varetektsfengslete – beliggende litt utenfor Oslo sentrum. Prosjektet er unikt i norsk sammenheng, det har ikke noen gang tidligere vært drevet et slikt prosjekt i et fengsel i regi av et krisesenter.

Det å drive et slikt empowerment-arbeid innen rammen av et tungt makt-system, dvs. et lukket fengsel, er ikke uten utfordringer og dilemmaer. Et lukket fengsel har først og fremst som formål å ivareta samfunnets sikkerhet og å motvirke kriminalitet. For å ivareta dette formålet har fengselet både en spesiell materiell struktur samt ulike tiltak for de innsatte til rådighet, både utenfor og inne i fengselet. Krisesenteret på sin side, er et lavterskel hjelpetiltak som kommer utenfra og inn i fengselet for å gi et frivillig tilbud til voldsutsatte. Tilbudet er ikke en del av fengselets prosjekt om å forhindre eller beskytte samfunnet mot kriminalitet, men har som målsetting å styrke kvinnelig innsattes livssituasjon ved å gi dem muligheten til å bearbeide voldserfaringer.

Prosjektet representerer dermed et møte mellom to ulike sosiale organisasjoner; organisasjoner som har helt ulike formål og arbeidsmåter. Prosjektet har imidlertid håndtert dette møtet på gode måter i lange perioder, men det har også i den senere tid møtt utfordringer, og det har i perioder vært varierende aktivitet i prosjektet. Det er på bakgrunn av dette at Oslo Krisesenter ønsket en skriftliggjøring av prosjektet med formålet å beskrive de erfaringene man har samlet så langt i prosjektet. Hva har vært styrkene ved prosjektet? Hva har vært utfordringene? Og hva er årsakene til at det i perioder har vært tungt å drive prosjektet? Med denne skriftliggjøringen ønsket også Krisesenteret et underlag

¹ Heretter bruker vi kun betegnelsen Bredtveit fengsel.

for en beslutning om hvordan den framtidige utformingen av prosjektet være. Hvilken tilknytning skal prosjektet ha? Skal man holde fast ved at prosjektet foregår innenfor rammen av et lukket fengsel, eller kan man også tenke seg at prosjektet knyttes til andre soningsformer? Er det i det hele tatt mulig å drive prosjektet på en god måte innenfor rammene av et lukket fengsel? Hvilke betingelser må i så fall være oppfylt? Dette er temaene for denne rapporten.

Rapporten bygger på følgende materiale:

Materiale og perspektiver

Det har vært viktig å få frem et bredest mulig bilde av fengselsprosjektet, og derfor er det hentet inn materiale fra ulike kilder:

Intervjuer

For det første bygger rapporten på samtaler med de som har vært involvert i prosjektet både ved krisesenteret og ved Bredtveit fengsel. På krisesenteret har den daglige lederen for krisesenteret og seksjonslederen for Dagsenteret (se nedenfor) vært sentrale, og rapporten bygger på flere samtaler med disse. Ingen av dem var imidlertid ansatt ved krisesenteret når fengselsprosjektet startet opp, så for å dekke opp for denne perioden, har leder av Krisesentersekretariatet bidratt med utfyllende informasjon. Hun var en av de som initierte prosjektet. I tillegg bygger rapporten på samtaler med to tidligere krisesenteransatte i prosjektet. Den ene av disse var med helt fra starten av, og drev prosjektet på full tid i fem år. Den andre var ansatt i prosjektet på et senere tidspunkt, og samtalene med henne har vært helt sentrale for å forstå de utfordringer prosjektet har møtt i de senere årene.

Rapporten bygger også på samtaler med ansatte på Bredtveit. Den ene er i dag assisterende fengselsleder, og hun var i sin tid involvert i oppstarten av prosjektet. I tillegg er tilbakeføringskoordinatoren ved Bredtveit intervjuet; hun har vært involvert i prosjektet i de senere årene. Presten på Bredtveit er også intervjuet; hun har vært ansatt som fengselsprest i snart 20 år, og har gitt viktige innspill til forståelsen av det å drive en såkalt «importert» tjeneste i fengselet, vi kommer nærmere tilbake til dette.

Skriftlig dokumentasjon

For det andre bygger rapporten på det skriftlige materialet som foreligger om selve fengselsprosjektet. Prosjektet startet som et pilotprosjekt i 2004, og fra dette foreligger det en grundig evaluering og dokumentasjon. Denne har vært særlig viktig for å forstå den utformingen prosjektet fikk i de første årene. Pilotprosjektet identifiserte også viktige betingelser for at prosjektet skulle kunne fungere godt innenfor rammene av et fengsel. Det øvrige skriftlige materialet som foreligger fra prosjektet i årene etter dette har ikke vært like omfattende, dette har likevel gitt viktig informasjon.

Vi har ikke intervjuet kvinnelige innsatte som har deltatt i fengselsprosjektet. Dette først og fremst av etiske grunner. Det ville være uetisk å kontakte kvinner som nå høyst sannsynlig er ferdige med soningen, for så å rippe opp i denne tiden igjen. Det ville også være praktisk vanskelig å få tak i kvinner som har deltatt i prosjektet, vi antar at de ikke lenger er i kontakt med krisesenteret, og krisesenteret fører heller ikke noen oversikt over hvor tidligere brukere befinner seg. Det at vi ikke har kunnskap fra brukersiden i prosjektet, er selvfølgelig et tap. Vi har imidlertid én slik kunnskapskilde; dette er en kvinne som skrev en forholdsvis omfattende dokumentasjon om sin erfaring med å delta i fengselsprosjektet, og hvilken betydning det har hatt for henne. Vi siterer fra hennes dokumentasjon i rapporten.

Øvrig materiale

Et tredje inntak til rapporten er ulike offentlige rapporter om Bredtveit fengsel og om kvinners soningsforhold. Disse danner et viktig bakgrunnsmateriale for å forstå de rammene fengselsprosjektet har virket innenfor. En viktig rapport kom i 2015 (Kriminalomsorgen 2015), som omhandler kvinners soningsforhold. Sivilombudsmannens forebyggingsenhet har også gjennomført tilsynsbesøk på Bredtveit og i fengsler der kvinner soner, både i separate kvinnefengsler og i fengsler der kvinner soner sammen med menn. Forebyggingsenheten har gitt ut to rapporter fra disse besøkene²⁾, og begge rapportene gir viktig informasjon om kvinner i fengsel og kvinners soningsforhold. Også mer generelle fengsels sosiologiske perspektiver, som hva som kjennetegner kvinner som sitter i fengsel, deres livsforhold, samt om fengselsstraffens virkninger, danner et viktig bakteppe for rapporten.

² Den ene er en besøksrapport fra Bredtveit fengsel (Sivilombudsmannen 2016), den andre er en temarapport om Kvinner i fengsel (Sivilombudsmannen, udatert).

Som sagt er Bredtveit-prosjektet unikt i norsk sammenheng. I Storbritannia har det imidlertid vært drevet noen lignende prosjekter, og disse gir interessante perspektiver på hvordan hjelpe- og empowermentprosjekt innen rammen av et fengsel både kan drives, men også kan ha sine helt særlige utfordringer. Vi skal trekke fram noen momenter fra denne litteraturen; de gir en viktig bakgrunn for å forstå det norske prosjektet, hvilke rammer det fungerer innenfor og hvordan den fremtidige utformingen av prosjektet kan utformes.

Et systemperspektiv

De senere årene har det vært varierende aktivitet i prosjektet. Det er viktig å understreke at de manglene ved prosjektet som påpekes de senere årene, ikke omfatter noen personkritikk. De som har vært involvert i prosjektet har gjort sitt aller beste, og det er grunn til å møte det arbeidet de har gjort med stor respekt. Til grunn for rapporten ligger et systemperspektiv, det vil si at hovedvekten ligger på en analyse av hvordan fengselet og krisesenteret som sosiale systemer har kommunisert i ulike faser av prosjektet.

Med denne tilnærmingen har det heller ikke vært relevant å knytte sitater til de enkeltpersonene som er intervjuet, og alle sitater i rapporten er anonymisert.

Avgrensninger og begrepsbruk

Krisesenterloven definerer krisesentrene som et tilbud til kvinner, menn og barn som er utsatt for vold eller trusler om vold i nære relasjoner (krisesenterlova, lov av 19.6.2009 nr. 44, § 1). Siden denne rapporten omhandler krisesentertilbudet til kvinnelige innsatte, omtaler vi kun den delen av krisesentertilbudet som retter seg mot kvinner.

Kvinner i fengsel kan omtales enten som innsatte eller fanger, ansatte i fengsel kan omtales som betjenter eller fangevoktere. Den faglige diskusjonen som ligger bak bruken av de ulike begrepene, går vi ikke inn på her. Her nøyer vi oss med å si at vi bruker begrepene litt om hverandre, alt etter hvilken sammenheng de oppstår i.

Rapportens oppbygning

Det er nødvendig å gå inn på hva som kjennetegner de to sosiale systemene som prosjektet opererer innenfor, fengselet og krisesenteret. I rapporten beskrives hvilke målsettinger de har, og hvordan de arbeider. Det er også lagt vekt på å beskrive hva som kjennetegner kvinner som soner i Bredtveit fengsel,

og hva som kjennetegner soningsforholdene. Dette er viktig for å identifisere mulige utfordringer i prosjektet, og å gi et underlag for beslutning om hvordan prosjektet bør drives videre. Videre beskrives selve prosjektet, og noen ulike faser prosjektet har vært inne i. Avslutningsvis samles trådene, og rapporten peker også ut noen mulige alternative veier for prosjektets videre drift og hvordan fengselsprosjektet kan innpasses og drives i den norske fengselsstrukturen.

Rammene rundt prosjektet:

Et empowerment-prosjekt i et lukket fengsel

Prosjektet er altså et tilbud til *kvinnelige domfelte*, det drives av *et krisesenter*, og det har foregått innen rammen av et *lukket fengsel*. Det foregår dermed innen rammen av to ulike sosiale organisasjoner med hver sine helt spesifikke oppgaver, mål og kjennetegn. I det følgende skal vi bruke litt plass på å beskrive disse to sosiale systemene, dette danner en viktig bakgrunn for å forstå hvordan prosjektet har blitt drevet, og hvilke utfordringer det har møtt på.

Om Oslo Krisesenter

Krisesenteret er et døgnåpent, lavterskel akutttilbud for voldsutsatte kvinner, barn og menn, og er Oslos eneste akutte beskyttelsestiltak for voldsutsatte. Oslo Krisesenter ble etablert i 1978 som det første krisesenteret i landet. Oslo Krisesenter er dermed det krisesenteret med lengst erfaring i å arbeide med voldsutsatte, det har snart vært i virksomhet i 40 år, og har dermed en betydelig og omfattende kompetanse på vold i nære relasjoner.³⁾

Krisesenterets formål er å bistå *voldutsatte* kvinner, menn og deres barn som trenger beskyttelse. Arbeidet drives etter en empowerment-tilnærming og prinsippet «Hjelp til selvhjelp», og på brukernes egne premisser. Oslo Krisesenter har også som formål å bekjempe kvinneundertrykking med særlig ansvar for å påpeke forhold i samfunnet som legitimerer, underbygger og opprettholder kjønnsbestemt, privat vold. Et siste formål er å spre kunnskap om kvinnemishandling overfor publikum generelt, og politikere og fagmiljøer spesielt.

De tidlige krisesentrene ble startet av kvinnegrupper for å gi hjelp til voldsutsatte kvinner, som ledd i en større kamp mot kvinneundertrykking. I dag er arbeidet mindre preget av den aktivistiske tanken, og arbeidet er blitt mer profesjonalsert og avideologisert (NOVA-rapport (19/14, s. 17). Det er enkelte grupper krisesentrene ikke har tilbud til, som kvinner med rusproblemer. De bistår imidlertid med råd og veiledning til de som driver tiltak for kvinner med rusbelastning.

³ I 2014 var det 44 krisesentre i landet (NOVA-rapport 19/14).

NÆRMERE OM OSLO KRISESENTER

Oslo Krisesenter har ulike tilbud til voldsutsatte kvinner, som alle er gratis.⁴⁾ For å nevne noen: På Bosenteret kan kvinner bo i en periode hvor de trenger å være i sikkerhet fra den som har utøvd volden. I tillegg til stabiliseringsarbeid gjennom samtaler og omsorg, bistår Bosenteret de voldsutsatte med å komme i kontakt med andre instanser som f.eks. politi, helsetjeneste, bistandsadvokat, NAV, barneverntjenesten og andre aktuelle aktører. Bosenteret er også aktiv under reetableringsfasen av den voldsutsatte etter opphold ved krisesenteret. Dagsenteret er et tilbud til voldsutsatte som ikke har bodd på senteret, eller voldsutsatte som har benyttet seg av botilbudet tidligere og er i behov av oppfølging etter utflytting. Tilbudet omfatter råd og veiledning, individuelle samtaler, gruppesamtaler og nettverkssamlinger. Ukentlig holdes det kurs for voldsutsatte kvinner og deres pårørende.

Krisesenteret har også et utstrakt samarbeid med en rekke hjelpeinstanser, som NAV, familievernkontorene, barneverntjenestene. Det er også opprettet en advokatvakt ved senteret, med erfarne advokater som gir gratis juridisk veiledning til de voldsutsatte. Siden 2010 har krisesenteret hatt et samarbeid med JURK – Juridisk rådgivning for kvinner. Ved behov avholder JURK kurs for kvinner og ansatte i aktuelle tema rundt oppholdsstatus, skilsmisse, barnefordeling, samvær med mer. Krisesenteret selv, både ledelsen og de ansatte, driver også en utstrakt undervisnings- og informasjonsvirksomhet både nasjonalt og internasjonalt.

I 2016 hadde senteret i alt 63 ansatte fordelt på 44 årsverk.⁵⁾ Alle ansatte som jobber direkte med brukerne i stillinger som sosialkonsulenter og miljøarbeidere, er – i henhold til vedtektene – kvinner. Det er krav til formell kompetanse blant de ansatte. Kompetansekravet er 3-årig høyskole- og/eller universitetsutdanning til alle stillinger, bortsett fra nattevaktstillingene. De fleste ansatte har i tillegg erfaring fra barnevern, sosialkontor, boligkontor, psykisk helsevern, asyltiltak og/eller offentlige og private hjelpeorganisasjoner. I tillegg har de ansatte tilleggskompetanse på voldsproblematikk, hvordan kartlegge og stabilisere kvinner og barn i krise, og hvordan hjelpe kvinner og barn til å få den hjelpen de har krav på og rettigheter til. De ansatte får veiledning

4 Krisesenterets tilbud er organisert i tre seksjoner med hver sin seksjonsleder: Bosenteret, Dagsenteret og Bokollektivet.

5 Dette er inkludert ulike prosjekter som krisesenteret driver, samt de ansatte på Bokollektivet.

fra *Alternativ til vold*. Oslo Krisesenter er dermed et hjelpetilbud der de ansatte har en helt unik og enestående kompetanse på det å gi tilbud til voldsutsatte.

Krisesenteret bygger som nevnt på en grunnleggende brukermedvirkning- og empowerment-tilnærming. Det helt sentrale prinsippet er hjelp til selvhjelp. Denne tilnærmingen ligger til grunn for alt arbeid som gjøres ved krisesenteret, også det arbeidet som gjøres i forhold til kvinnelige innsatte i fengselsprosjektet.

I det følgende skal vi vise at fengselet og fengselsstraffen bygger på noen ganske andre prinsipper og tilnæringsmåter.

Om fengselsstraff, kvinner i fengsel og fengselsstraffens virkninger

Straff – og særlig fengselsstraff – er det sterkeste maktmiddelet staten har mot en borger. (Fengsels)straffen er ment å være et onde for den som rammes av den, slik Johs Andenæs formulerte det i 1976: «Straffen er et onde som staten tilføyer en lovovertreder på grunn av lovovertrædelsen, i den hensikt at den skal føles som et onde.» (1976, s. 352). Dette har siden vært den alminnelige definisjonen av hva straff er.

Fengselsstraffen har imidlertid flere målsettinger. Fengselsstraffen skal først og fremst ivareta samfunnets behov for sikkerhet.⁶⁾ Ved alle avgjørelser skal «... sikkerheten i og utenfor fengslene ha høyeste prioritet.» (Retningslinjene til straffegjennomføringsloven, s. 6). Fengselet er dermed et tungt maktsystem. Men fengselsstraffen skal også bidra til å styrke den dømtes tilbakeføring til samfunnet. Ifølge straffegjennomføringsloven skal gjennomføringen av straffen være «sikkerhetsmessig forsvarlig» (§ 3), men innholdet i straffen skal også «fremme domfeltes tilpasning til samfunnet». Kriminalomsorgen skal også legge til rette for at domfelte skal kunne gjøre en «egen innsats for å motvirke nye straffbare handlinger». For å oppnå disse målene om både sikkerhet og rehabilitering er fengslene regulert på helt spesielle måter. Norske fengsler har imidlertid forskjellige type sikkerhetsnivå, høyere og lavere sikkerhetsnivå, og typen sikkerhetsnivå avgjør hvilke sikkerhetsrutiner og rehabiliteringsmuligheter de innsatte er underlagt. I det følgende skal

⁶ Fengslene og gjennomføringen av fengselsstraff reguleres av straffegjennomføringsloven (Lov om gjennomføring av straff mv. 2001) med tilhørende forskrifter og retningslinjer.

vi si litt om hva som kjennetegner Bredtveit fengsel, det danner en viktig bakgrunn for å forstå de rammene fengselsprosjektet har virket innenfor.

BREDTVEIT: HØYSIKKERHETSAVDELINGEN

Fengselsprosjektet har som nevnt vært drevet på Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt. Hovedfengselet består av en avdeling med høyt sikkerhetsnivå med plass til 45 innsatte. Fengselet ligger i Groruddalen, på Rødtvet øst for Oslo, og er et landsdekkende fengsel for kvinnelige forvaringsdømte, domfelte og varetektsfengslete. Fengselet ble opprinnelig bygget som et lære hjem for unge gutter (i 1918), men har siden 1938 fungert som kvinnefengsel (med unntak av krigsårene). Bredtveit er altså et gammel fengsel. Hovedbygget har også vernestatus, noe som utelukker bygningsmessige endringer og moderniseringer. Vi nevner dette spesielt, fordi de romlige forholdene ved fengselet har betydning for fengselsprosjektet, noe vi kommer tilbake til nedenfor.

Et fengsel med høyt sikkerhetsnivå (også betegnet som lukket fengsel) har en mur eller et høyt gjerde rundt fengselsområdet, så også Bredtveit. Alle dører er i hovedsak låst. For å bevege seg rundt i fengselet må man låses inn og ut av betjenter/ansatte med nøkler – som også bærer alarm på seg. De innsatte har minimal bevegelsesfrihet og dagliglivet er nøye regulert. Så langt det er praktisk mulig skal innsatte ha adgang til fellesskap under arbeid, opplæring, program eller andre tiltak, og i fritiden.

I et lukket fengsel har man så godt som ingen mulighet for kontakt med omverdenen – med unntak av 20 minutters ringetid hver uke. Telefontiden kan utvides med ti minutter til egne barn under 18 år, eventuelt 20 minutter hvis man har flere barn. Det er mulig med besøk. Alle besøkende blir sjekket i politiets straffesaksregister. De innsatte har dermed ikke mulighet til å kontakte noen fortrolige når man opplever vanskeligheter, og det er liten mulighet for et «normalt» livsmønster. Også dette er et viktig moment i forhold til fengselsprosjektet, noe vi kommer tilbake til.

I fengsler med høy sikkerhet kan de innsatte underlegges en rekke kontroll- og tvangstiltak, som alle er regulert i lov, forskrift og retningslinjer. Eksempler på slike tiltak er at innsatte er overvåket til enhver tid, de skal telles morgen, middag og kveld, alle dører og vinduer skal være låst, cellene skal undersøkes av de ansatte en gang om dagen, og det skal til enhver tid være nødvendig ro, orden og disiplin i fengselet. De innsatte kan også underlegges svært inngripende kontrolltiltak så som kontroll av post, besøk og telefon-samtaler, ransaking av celler eller eiendeler, urin- eller blodprøver, bruk av

spesialtoalett for å avdekke om innsatte har skjult rusmidler i kroppen. De innsatte kan også på gitte vilkår underlegges isolasjon, eller utelukkes fra fellesskapet som er lovens formulering (strgjfl § 37).

Høysikkerhetsavdelingen på Bredtveit har en liten luftegård, den utgjør et lite område med gress rundt et asfaltert område på størrelse med en håndballbane. De innsatte får minimum en time lufting pr. dag og to timer om sommeren. De innsatte som ikke ønsker lufting, blir innelåst på cella i den samme perioden (Sivilombudsmannen 2016).⁷⁾ To av avdelingene på Bredtveit har for øvrig svært strenge innlåsingsrutiner i helgene. Lørdag og søndag blir cellene låst opp kl. 1115 og låst igjen kl. 1630. Dette betyr at de innsatte på disse avdelingene kun er ute av cella 5 timer og 15 minutter pr. dag i helgene.⁸⁾ Vi nevner dette fordi slike omfattende innlåsingsrutiner betyr svært krevende soningsforhold for de innsatte, og kan bidra til soningsskader, noe vi kommer nærmere inn på nedenfor.

BREDTVEIT: AVDELINGEN MED LAVERE SIKKERHETSNIVÅ

En annen type fengsel, er fengsel med lavere sikkerhetsnivå (også betegnet som åpent fengsel). Kriminalomsorgen skal vurdere overføring til fengsel med lavere sikkerhetsnivå når det gjenstår ett år til innsatte kan løslates på prøve. Overføring skjer for å skape en gradvis tilbakeføring fra fengsel til full frihet. Fengsler med lavere sikkerhetsnivå har færre fysiske sikkerhetstiltak enn fengsler med høyt sikkerhetsnivå, men det har vanligvis gjerde rundt fengselsområdet, og innsatte har ikke lov til å forlate området. I et åpent fengsel er fengselsbygningene låst om natten, men de innsatte låses ikke inn i cellene.

Bredtveit har en slik avdeling med lavere sikkerhetsnivå, B2, der fengselsprosjektet også har vært drevet en periode. Denne avdelingen har plass til 19 innsatte. Her soner innsatte som har mulighet til frigang og domssonere med lengre straffer som er i avslutningsfasen av soningen. De innsatte her har dermed mulighet for noe friere soningsforhold enn i hovedfengselet. Bl.a. har avdelingen telefoner som de innsatte disponerer etter arbeidstidens slutt.

⁷ Sivilombudsmannens forebyggingsenhet skriver at muligheten for fysisk aktivitet fremstår som klart dårligere ved Bredtveit enn ved flere av de større fengslene for mannlige innsatte.

⁸ Forebyggingsenheten påpeker at dette er langt under anbefalinger i internasjonale retningslinjer. CPT (den europeiske torturforebyggingskomite) mener at innsatte bør få minst 8 timer utetid fra cella iløpet av en dag.

Avdelingen har også aktivitetsfremstillinger⁹⁾ (som kultur og fritidsaktiviteter), og mulighet for trening utenfor avdelingen. Det legges vekt på muligheten for kontakt med det øvrige samfunn gjennom besøksordninger og lempeligere kontrolltiltak.

INNSATTES RETTIGHETER OG «IMPORTMODELLEN»

Straffen er altså ment å være et onde for den som rammes av den. Det er imidlertid selve frihetsberøvelsen som er straffen. Straffegjennomføringen skal ikke være mer tyngende enn nødvendig, og ingen skal bli underlagt tiltak som føles som en tilleggsstraff. Straffegjennomføringen skal så langt det er mulig være lik tilværelsen ellers i samfunnet. Derfor har innsatte samme rettigheter som andre borgere; i straffegjennomføringsterminologi er dette nedfelt som *normalitetsprinsippet*. Dette prinsippet innebærer at innsatte har rett til de samme helse- og omsorgstjenester, undervisning, prestetjeneste, bibliotek-tjenester mv. som befolkningen for øvrig.

Et annet svært viktig kjennetegn ved disse tjenestene i fengselet er at de er «importerte» tjenester. Det vil si at tjenestene er en del av det vanlige offentlige tilbudet. Personellet i fengselet er det samme som i samfunnet for øvrig, og de er ansatte i de ulike tjenestene utenfor fengselet. Med importmodellen er altså alle funksjoner som ikke har med det fengselsmessige å gjøre, lagt til instanser utenfor fengselet.¹⁰⁾ Ordningen skal sikre tjenestene en fri og uavhengig rolle i forhold til kriminalomsorgen. Ordningen er et svar på motsetningen som ligger i at fengselsansatte først og fremst har et sikkerhetsansvar, mens helsetjenestens oppgave er å ivareta pasienters helse, læreres oppgave er å ivareta utdanningsoppgaver osv. Disse tjenestene bør derfor ikke være en del av fengselet, men forankret i de ordinære tjenestene (jf. Christie 1978).

⁹ Det heter fremstilling når innsatte er utenfor fengselet i følge med tilsatte (strfgjl § 34). Av forskriftene til loven heter det at innsatte kan fremstilles ved behov dersom ikke sikkerhetsmessige eller kapasitetsmessige hensyn taler mot (forskriftens § 3-32). Fremstilling av domfelte kan benyttes ved nødvendige ærend utenfor fengselet, som kontakt med offentlig myndighet, lege- eller tannlegebesøk som ikke kan foregå i fengselet. Fremstillinger kan også benyttes som en del av rehabiliteringsarbeidet, og kan f.eks. være at flere innsatte fremstilles sammen for å delta i aktiviteter utenfor fengselet, som turer, trening eller kinobesøk. Som hovedregel skal en innsatt følges av to tilsatte, men dersom det anses som sikkerhetsmessig ubetenkelig, kan én tilsatt følge med.

¹⁰ Importmodellen kalles nå forvaltningssamarbeidsmodellen, jf. strfgjl § 4.

Fengselsprosjektet har vært organisert som en importert tjeneste, dvs. at det er ansatte ved krisesenteret som har kommet inn i fengselet og drevet prosjektet. Dette har vært en svært viktig side ved prosjektet, og vi skal komme nærmere inn på betydning av dette senere i rapporten.

OGSÅ EN MÅLSETTING OM REHABILITERING

Som nevnt ovenfor, skal fengselsstraffen fremme domfeltes tilpasning til samfunnet, og Kriminalomsorgen skal legge til rette for at domfelte skal kunne gjøre en «egen innsats for å motvirke nye straffbare handlinger» (strgfjl § 3). Det er dermed også en rehabiliteringsmålsetting knyttet til fengselsstraffen. Fengslene har flere tiltak som skal søke å oppnå denne målsettingen: Arbeid, opplæring, skole eller deltakelse i endringsprogrammer. De innsatte har arbeids- eller aktivitetsplikt. Bredtveit har arbeidstilbud som søm, trearbeid og annet håndverk, de kan få opplæring og arbeidstrening på hovedkjøkkenet, avdelingskjøkkenene, vaskeri og renhold. De innsatte kan oppnå kursbevis på videregående skole-nivå i design og håndverk, restaurant og matfag, bygg- og anleggsteknikk. Skoletilbudet ellers består i undervisning på alle trinn, studieforberedende fag og fellesfagene til yrkesfag, design og håndverk, herunder frisørfag, matfag og musikk.

Noe det har vært særlig fokus på de senere årene, er utviklingen av en rekke såkalte kognitive atferdsprogrammer som skal bidra til å fremme kriminalomsorgens mål om å legge til rette for at den domfelte skal kunne gjøre en egen innsats for å motvirke et kriminelt handlingsmønster. Altså programmer for *utøvere* av kriminalitet. Eksempler på slike programmer er Motivator Relasjon og Samspill (ROS), Brott-brytet, Pappa i fengsel, Sinnemestring (Brøset), VINN, En til en og NSAP. For kvinner er det kun utviklet ett spesifikt program; programmet «Vinn». Dette var tidligere i bruk på Bredtveit, fengselet har imidlertid funnet at det er for ressurskrevende, og det er ikke lenger i bruk (personlig kommunikasjon, Jane Dullum).¹¹⁾

¹¹ Det er betydelig skepsis knyttet til i hvilken grad programmene virker kriminalitetsdempende. Én grunn til dette er bl.a. at programmene drives av betjenter, dvs. ikke som en importert tjeneste. Siden betjentene også har kontrolloppgaver i forhold til de innsatte, er det problematisk for de innsatte å åpne seg i samtalegruppene; ting de sier der kan bli brukt mot dem i neste omgang. Dette understreker viktigheten av at hjelpetiltak i fengsel er organisert som importmodellen.

ØVRIGE AKTIVITETER OG HJELPETILTAK

I tillegg finnes ulike hjelpetilbud i fengslene. På Bredtveit er det ulike rusmestringstiltak ledet av to miljøterapeuter fra Stifinneren/Tyrili. Helseavdelingen gir tilbud om rusbehandling, og den følger opp og administrerer LAR-tiltak. Bredtveit har en fulltidsansatt prest (også organisert som importert tjeneste). I tillegg er det flere som kommer inn i fengselet og tilbyr ulike tjenester til de innsatte, som JURK og NAV. Way-Back er inne, samt Røde Kors med nettverk etter soning. Når det gjelder fritidstilbud, setter fengselet opp en ukentlig aktivitetsplan for de innsatte. Denne blir laget i samarbeid mellom fritidsleder, tilbakeføringskoordinator, bibliotekar, skole, NAV og arbeidsdrift. Aktivitetene omfatter tilbud om kor, gym, fotokurs, hundekurs, barristakurs, «røverradio» og kurs i mindfulness.

Det er således mye som opptar de innsattes tid. Det at det er flere tilbud til de innsatte, gjør at fengselsprosjektet må innpasses i disse øvrige aktivitetene i fengselet. Dette krever planlegging, ofte lang tid i forveien. En av de ansatte på Bredtveit sier det slik:

Det er flere som 'slåss' om damene her, vi har et luksusproblem. Det er skolen, og de ansatte der vil ikke at de innsatte skal bli borte fra undervisningen. Fengselet har sine ting også. Og så har vi en aktiv og flink fritidsleder som også gjerne vil drive ting. Det er mange tilbud, så alt må tilpasses.

Senere skal vi vise at dette ikke alltid har vært like godt ivaretatt, og dette har vært en medvirkende årsak til at det i perioder ikke har vært full aktivitet i fengselsprosjektet.

OM FENGSELSSTRAFFENS VIRKNINGER

En annen side ved fengselsstraffen som det er viktig å se fengselsprosjektet i sammenheng med, er hvordan fengselsstraffen virker på de innsatte. Selv om det er knyttet en rehabiliteringsmålsetting til straffen, viser studier at fengselsstraffen sjelden fungerer slik; det er snarere motsatt. En rekke studier både nasjonalt og internasjonalt har vist at en fengselsstraff er svært passiviserende på menneskelige ressurser, og at den innsatte straffes på mange andre måter i tillegg til selve frihetsberøvelsen. Yngve Hammerlin er en av de i Norge som sterkt har understreket fengselsstraffens skadelige virkninger på de innsatte, og han påpeker en rekke skadevirkninger av fengsling, for å nevne noen: Man mister kontakten med sine nærmeste, man blir sosialt stigmatisert, man risikerer en høy terskel for gjeninntreden i samfunnet, man risikerer rekruttering

til kriminelle miljøer, man har en forhøyet risiko for psykiske lidelser. Fangenes tapsliste er derfor lang: Institusjonalisering, ensomhet, marginalisering, tap av selvbestemmelse, den personlige integriteten trues eller svekkes. Det «fengselsaktige» setter seg i kroppen, og det motvirker muligheten for rehabilitering (Hammerlin og Kristoffersen 1998).

Men selv om fengselsstraffen i seg selv ikke har en rehabiliterende virkning, betyr ikke det at ikke fengselsinnsatte har behov for hjelp og behandling, og at de bør få det innen en fengselsmessig ramme. Dette understrekes ytterligere når vi ser på hva som kjennetegner den kvinnelige fangebefolkningen. Dette skal vi ta opp kort i det følgende; også dette har relevans for fengselsprosjektet, både for utgangspunktet for at det startet opp, og den videre drift av prosjektet.

Om kvinner i fengsel og kvinners soningsforhold

Kvinner utgjør en liten del av fangebefolkningen i Norge; kun 5–6 prosent. Slik er det, og slik har det vært.¹²⁾ Til enhver tid sitter det noe over 200 kvinner i norske fengsler, ca. 30 prosent av kvinnene sitter i varetekt, resten gjennomfører straff (ordinær dom eller forvaring). Omkring 25 prosent av de kvinnelige innsatte i Norge soner på Bredtveit.¹³⁾

Det har vært gjennomført ulike utredninger om kvinners soningsforhold i norske fengsler, som samtlige viser at kvinners soningsforhold skiller seg fra menns på flere områder. En arbeidsgruppe som kartla kvinners soningsforhold i 2014, fant at kvinner har dårligere tilbud enn menn i fengselet både når det gjelder arbeid, utdanning og fritidstilbud. Fengslene er også i liten grad tilpasset kvinners behov for relevante aktivitetstilbud, helsetjenester og behov for kontakt med barn og familie. De kvinnelig innsatte er i stor grad en usynlig gruppe, i kriminalomsorgen framstår fangepopulasjonen som «enkjønnet» (Kriminalomsorgen 2015, s. 4).

¹² Dette i motsetning til hvordan situasjonen er internasjonalt. Her har antall kvinner i fengsel økt ganske betydelig de siste 10 årene («Kvinner i fengsel», Sivilombudsmannen, udatert).

¹³ I Norge har vi fire «rene» kvinnefengsler». I tillegg til Bredtveit har vi Kragerø fengsel med 18 høysikkerhetsplasser for kvinner. De øvrige to fengslene for kvinner er Ravneberget utenfor Sarpsborg, og Sandefjord fengsel. Begge disse er lavsikkerhetsfengsler. I tillegg er det flere kvinner som soner i mannsfengsler (ca. 40%) spredt rundt om i landet – i i alt 16 fengsler, i ni av dem inniblant menn på mannsavdelinger, de øvrige har egne kvinneplasser.

Sivilombudsmannens forebyggingsenhet lanserte som nevnt en rapport om kvinner i fengsel i 2016, og her påpekes lignende forhold: De fleste fengslene består av en gammel bygningsmasse, og dette rammer kvinner i større grad enn menn, særlig når det gjelder sanitærforhold og begrensede områder for fysisk aktivitet. Kvinnelige innsatte har dårligere luftegårder, dårligere arbeidstilbud, smalere opplærings- og utdanningstilbud og mulighet for fysisk aktivitet, dårlige besøksforhold, og de tilbys programmer i mindre grad enn menn. Behandlingstilbudet er også dårligere. Om lag 40 prosent av de kvinnelige innsatte soner i blandede fengsler, og kvinne blir utsatt for mer isolasjon enn menn når de av sikkerhetsmessige grunner ikke kan sitte på fellesskapsavdelinger sammen med menn. Fordi kvinnene er i mindretall og så langt som mulig skal være adskilt fra menn, får de også dårligere tilgang til lufting og dårligere utemuligheter.

I tillegg kan blandede fengsler representere utrygghet og usikkerhet for kvinner. De kan oppleve uønsket oppmerksomhet fra mannlige innsatte, og det er en reell fare for overgrep og seksuell trakassering i fengsler der kvinner må sone sammen med menn. Kvinnelig innsatte kan også ha livserfaringer som gjør at det er problematisk for dem å måtte sone i nærheten av menn. I rapporten framheves at en stor andel av kvinnelige innsatte har vært utsatt for seksuelle overgrep, dette kommer vi nærmere inn på nedenfor.

Kvinneres soningsforhold blir desto mer alvorlige når man ser hva som kjennetegner kvinnelige innsatte. Kvinnelige innsatte som gruppe skiller seg også ut ved at de har flere og mer komplekse levekårsproblemer enn mannlige innsatte.

Hvem er de kvinnelige innsatte?

EN SVÆRT MARGINALISERT GRUPPE

Kvinnelige innsatte er en marginalisert og sårbar gruppe. De har en opphopning av levekårsproblemer, mange er rusavhengige, og mange har dårlig fysisk og psykisk helse. I tillegg har mange dårlig utdanning, og dårlig tilknytning til arbeidslivet. Og de har flere helse- og levekårsproblemer enn menn, og tyngre rusavhengighet. Flere kvinnelige innsatte er også utsatt for vold eller seksuelle overgrep:

I en undersøkelse av innsattes levekår fant Friestad og Skog Hansen (2004) en opphopning av levekårsproblemer blant innsatte i norske fengsler. Felles for menn og kvinner er at mange mangler utdanning, arbeidstilknytning,

inntekt, bolig og andre ressurser som er nødvendige for å mestre livet. Kvinnelige innsatte peker seg imidlertid ut som en særlig utsatt gruppe, også ved at 17 prosent hadde vært utsatt for seksuell mishandling. Dette stemmer overens med funn internasjonalt. Petersilia (2003) har påpekt at kvinnelige innsatte i langt større grad enn menn har vært utsatt for fysiske og seksuelle overgrep, flere er rusavhengige og flere er smittet av infeksjonssykdommer.

I en spørreundersøkelse til innsatte i de tre kvinnefengslene vi hadde i Norge¹⁴) i 2008/2009, fant Amundsen (2010) at kvinnelige innsatte er en svært sårbar og marginalisert gruppe. Mange hadde dårlig psykisk helse (depresjon, angst, tanker om suicid), og omfattende rusproblemer. Syv av ti hadde så omfattende rusproblemer at dette hadde ført til økonomiske, sosiale og helsemessige problemer. Flere hadde også vært utsatt for seksuelle overgrep. Av de 100 kvinnene undersøkelsen omfattet, oppga 42 prosent å være utsatt for seksuelle overgrep som barn, 57 prosent som voksne. Få hadde fått tilbud om hjelp/behandling i fengselet.

Ser vi på hva kvinnelige innsatte er domfelt for, blir bildet ytterligere komplekst.

FLERE ER DØMT FOR VOLD

Arbeidsgruppen som i 2014 gjennomgikk situasjonen for norske kvinnelige innsatte, foretok en dagstelling av antall kvinner i fengsel (pr. 27.10.2014). Denne dagen var det 197 kvinner og 3546 menn i fengsel. Kvinnene utgjorde dermed 5,6 prosent av de innsatte. Gjennomsnittsalderen på de innsatte kvinnene denne dagen var 36,4 år, så de fleste var voksne. 170 av kvinnene satt på dom, og de var dømt for følgende lovbrudd:

Tabell 1: Domfelte kvinner i 2014, type lovbrudd

Type lovbrudd ¹⁵⁾	Antall kvinner
Strl. § 162, narkotika	55
Strl. § 257, tyveri	42
Strl. § 233, drap	21
Strl. § 219, vold mot egne barn	19
Strl. § 227/228, vold	18
Vegtrl § 31, kjøring i ruspåvirket tilstand	9
Sedelighet (5) og voldtekt (1)	6
Sum	170

Kilde: Kriminalomsorgen 2015

¹⁴ Sandefjord, Bredtveit og Ravneberget.

¹⁵ Opplistingen av lovbruddene refererer her til paragrafer i straffeloven av 1902.

Vi ser at over halvparten (57%) av de innsatte var dømt for narkotika eller vinningslovbrudd. Men påfallende mange var også dømt for vold – som omfatter drap og vold mot egne barn. Nesten fire av ti av de kvinnelige innsatte (37%) satt på dette tidspunktet i fengsel dømt for å ha begått voldslovbrudd.

Dette er en helt ny situasjon i forhold til for bare få tiår siden, da var kvinnelige voldsutøvere overhodet ikke noe tema. På slutten av 80-tallet foretok Ida Koch en gjennomgang av hva kvinnelige innsatte i Norden var domfelt for på denne tiden (Koch 1988). Hun fant at storparten sonet for vinningslovbrudd, svært få for vold, og nesten ingen for sedelighetskriminalitet. Narkotikalovbrudd, herunder besittelse, kjøp og salg, samt smugling, syntes i tiltakende grad å være en årsak til fengselsstraff blant kvinnelige lovovertredere.

Det at kvinnelige voldsutøvere nå utgjør en større del av fangebefolkningen, reiser noen helt spesielle problemstillinger knyttet til krisesenterets prosjekt. Krisesenteret arbeider med voldsutsatte; det er dette som er krisesenterets mandat og samfunnsoppgave, og det er i forhold til voldsutsatte de har sin ekspertise. Men i fengselet møter de nå i økende grad en gruppe kvinner som kan være både voldsutsatte og voldsutøvere. Nedenfor skal vi vise at dette har skapt utfordringer for fengselsprosjektet.

De innsatte er også idømt lange dommer. Gjennomsnittlig domslengde var 855 dager for norske statsborgere, og 405 dager for utenlandske statsborgere. Dette er en domslengde som er betydelig lengre enn det som er gjennomsnittet i fengselspopulasjonen totalt. På Bredtveit er soningstiden enda lengre. I dag er gjennomsnittlig soningstid på Bredtveit over fem år. Det er altså noen kvinner som sitter på Bredtveit som sitter i fengsel i svært lang tid. Vi nevner soningstiden fordi også denne har betydning for driften av fengselsprosjektet.

Oppsummering: Rammene rundt fengselsprosjektet

Krisesentrene er et hjelpetiltak som gjennom prinsippet om hjelp til selvhjelp har som målsetting å styrke kvinner som er utsatt for vold slik at de får tilbake kontrollen over eget liv. I og med at fengselsprosjektet hovedsakelig har hatt sin virksomhet innen rammen av Bredtveit fengsel – et høysikkerhetsfengsel – er det ganske tunge rammer fengselsprosjektet har beveget seg innenfor. Som straffegjennomfører er fengselet et av våre tyngste samfunnsmessig maktapparat, og det er omfattet av et detaljert regelverk med sikte på å ivareta samfunnsbeskyttende oppgaver. Fengselet utøver dermed kontroll over de innsatte gjennom disiplinerte tiltak som innlåsing, sjekk av celler, urinprøver og

kroppsvistasjoner. De innsatte er nesten helt avsondret fra omverdenen, med unntak av 20 minutters telefontid i uken og mulighet for korte besøk. Fengsels-systemet og kontrollen kan være dehumaniserende for kvinnene, og det kan bidra til å skape motsetninger mellom de innsatte og fengselet.

Mange kvinnelige innsatte er som vi har vist, også utsatt for vold og/eller seksuelle overgrep. Et lite påaktet tema, er spørsmålet om i hvilken grad fengselets kontroll- og disiplineringsmekanismer kan bidra til en type gjenopplevelse og reaktivering av den volden kvinnene har vært utsatt for, og det voldsregimet de tidligere har levd i. Pollack og Brezina (2007) er noen av de få som har tematisert dette. De skriver:

For many women who have survived abuse, the lack of control, unequal power dynamics, and arbitrary rules they experience during incarceration replicate the dynamics of past abuse and the feelings of powerlessness these experiences evoked. (s. 123).

Dette kan utløse sterke reaksjoner hos kvinnelige innsatte, i form av flashbacks eller emosjonelle kriser som kan gi seg utslag i selvskading, suicidalitet, stoffbruk eller aggresjon. Blant fengselsansatte kan disse reaksjonene misforstås dithen at de representerer en sikkerhetsrisiko, og ikke et svar på hva fengslingen innebærer for kvinner som er utsatt for overgrep.

Volds- og overgrepsutsatte kan få kraftige reaksjoner når de er kommet i trygghet fra et voldelig forhold, og nå vil disse reaksjonene utspille seg innenfor rammen av et fengsel. I en rapport fra fengselsprosjektet beskrives hvordan det å leve med vold er som å leve i et minefelt. Når volden er opphørt, kan de følelsesmessige reaksjonene komme. Det heter:

Når de har kommet seg i trygghet kommer alle affektene, følelsene og reaksjonene som hører til tiden da de levde under fare. Nå begynner kvinnen å kjenne på angst og frykt (den fysiologiske alarmberedskapen er blitt kronisk), sinne, sorg, skyld, skam og selvforakt. Det er dette som ofte skjer i fengselet, der voldsutøveren ikke befinner seg, og kvinnene kjenner seg tryggere. (Oslo Krisesenter 2005, s. 16).

Det er svært viktig at fengselsbetjenter er kjent med den typer reaksjoner som opphold i et lukket fengsel kan utløse for kvinner som er utsatt for vold og/eller overgrep. Det er derfor fengselsprosjektets målsetting om å spre kunnskap til kriminalomsorgen om vold og overgrep er av helt sentral betydning, og vi kommer tilbake til hvordan fengselsprosjektet har håndtert dette.

I det følgende skal vi gå over til å presentere selve fengselsprosjektet. Vi skal ha særlig fokus på hvordan fengselsprosjektet har håndtert det å drive empowerment og hjelp til selvhjelp innen rammen av et høysikkerhetsfengsel. Er det mulig å styrke voldsutsatte kvinner innen denne rammen? Hva er i så fall betingelsene for at det skal kunne lykkes? Dette er temaer i det følgende.

Om fengselsprosjektet

Om bakgrunnen for prosjektet

Justisdepartementet fastsatte i St.prp. nr. 1 (2003–2004) at det skulle fokuseres på tiltak som kunne hjelpe kvinnelige domfelte til å komme ut av offerrollen og å forebygge vold mot kvinner. Man ønsket også å gi kvinner i fengsel samme type tilbud som ellers i samfunnet. I 2004 ble dermed Kriminalomsorgen region øst tildelt kr 350.000.- fra Kriminalomsorgens sentrale forvaltning til etablering av et pilotprosjekt for kvinnelige innsatte som hadde vært utsatt for vold og/eller overgrep. Og i 2005 ble et pilotprosjekt startet opp som et samarbeidsprosjekt mellom Kriminalomsorgen region øst, Fredrikstad fengsel¹⁶⁾, Bredtveit fengsel, Krisesentersekretariatet og Oslo Krisesenter. Prosjektet skulle altså foregå i fengsler der det kun soner kvinner. Det skulle foregå i hovedfengselet på Bredtveit, dvs. innen rammen av et høysikkerhetsfengsel, og i Fredrikstad fengsel, som på denne tiden var et lavsikkerhetsfengsel.

Midlene som ble tildelt skulle dekke drift av grupper etter modell fra samtalegrupper ved Oslo Krisesenter, og skulle omfatte gruppesamlinger én gang pr. uke i 10 måneder ved Bredtveit og Fredrikstad, og for- og etterarbeid knyttet til gruppene. Det skulle også gjennomføres kompetanseheving for de ansatte i anstaltene. Fengslene skulle dekke sine utgifter til gruppene gjennom sine ordinære driftsbudsjetter.

Målsettingen med prosjektet ble formulert slik av Oslo Krisesenter:

- Å utvikle tiltak som kan hjelpe kvinnelige domfelte til å komme ut av offerrollen, samt å forebygge vold mot kvinner.
- Et samarbeid mellom Kriminalomsorgen og Oslo Krisesenter for å utvikle nye metoder for arbeidet med innsatte, og å spre kompetanse om voldsproblematikk.
- Komme ut av offerrollen, ta ansvar for seg selv og sine handlinger.
- Forstå viktigheten av å sette grenser for seg selv, og hvordan skape eget liv.

¹⁶ Fredrikstad fengsel er senere nedlagt.

Målsettingen var altså i tråd med krisesenterets empowerment-tilnærming; man skulle etablere gode metoder for å styrke kvinnelige innsatte som var utsatt for vold i nære relasjoner. Prosjektet hadde også en ambisjon om metodeutvikling, samt kompetanseoppbygging i kriminalomsorgen.

FENGSELSDIREKTØREN ENGASJERTE SEG

Fengselet på sin side engasjerte seg tidlig for at prosjektet skulle komme i gang. Et av de tidlige tiltakene man gjennomførte (i juni 2004), var å foreta en uformell spørreundersøkelse til innsatte ved Bredtveit fengsel for å kartlegge behovet for et slikt tiltak. Direktøren ved Bredtveit skrev følgende brev til de innsatte – vi gjengir brevet i sin helhet:

Til deg som er innsatt på Bredtveit!

SAMTALEGRUPPE FOR INNSATTE SOM HAR VÆRT UTSATT FOR VOLD

Ledelsen får fra tid til annen henvendelser fra både innsatte og ansatte som ønsker at det etableres tilbud til innsatte som sliter med spesielle problemer. Etter flere henvendelser har vi bl.a. syslet med tanken om å etablere en samtalegruppe for innsatte som har vært **utsatt for** vold i en eller annen form. Gruppen tenkes i tilfelle ledet av en kvinne med spesiell ekspertise på dette problemområdet.

Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (Justisdepartementet) har nå bedt oss om å arbeide videre med et slikt prosjekt, men før vi setter i gang med det ønsker vi å kartlegge behovet. **Mitt spørsmål til deg er derfor om du kunne tenke deg å være med i en slik samtalegruppe?** (uthevinger i original).

Hvis ditt svar på dette spørsmålet er JA, så vennligst legg dette brevet tilbake i konvolutten og returner den til undertegnede i lukket stand innen fredag 11. juni 2004.

Hvis du har spesielle ønsker eller behov i forbindelse med etableringen av en slik gruppe, så noter det på baksiden av dette brevet.

Denne spørreundersøkelsen er fullstendig anonymisert, og du skal derfor ikke skrivet navnet ditt på brevet.

Med hilsen
(direktørens navn).

Av 57 innsatte, var det 21 som meldte sin interesse for prosjektet. 20 av de innsatte var ikke-norske, så det var dermed stor interesse for prosjektet blant de (norske) innsatte på Bredtveit. Tre innsatte hadde kommentarer til henvendelsen fra direktøren: «1. «Utsatt for vold i barndommen – og er nå et lett 'bytte' for psykiske trusler om vold.» 2. «Ja dette ønsker jeg veldig. Det vil bli et stort problem etter endt soning, hvis jeg ikke snart får hjelp.» 3. «JA!!»

Med dette var det lagt et viktig grunnlag for å starte opp prosjektet.

HVORDAN PROSJEKTET BLE LAGT OPP

Man ville etablere samtalegrupper på Bredtveit og i Fredrikstad etter en modell der krisesenteret skulle komme inn i fengslene og drive gruppene. Man la altså opp til en «importmodell» for prosjektet. Det ble ansatt en prosjektleder fra krisesenteret, samt at Krisesentersekretariatet rettet en henvendelse til to psykologer om de kunne tenke seg å arbeide med kvinner i fengsel som hadde opplevd vold i nære relasjoner. Gruppene skulle legge opp tilsvarende samtalegrupper ved krisesenteret, og gruppesamtalene skulle vare i 1,5 timer. Ingen fengselsbetjenter skulle være tilstede i gruppesamtalene.

Fengselet skulle ha ansvar for å stille lokaler til rådighet, samarbeide om utvelgelse av interesserte til gruppene, samt «klarere» gruppelederne fra krisesenteret. Fengselet skulle også oppnevne en kontaktperson for prosjektet. Krisesenteret på sin side skulle ha ansvar for å stille med egne gruppeledere, samarbeide med fengselet om utvelgelse av innsatte, og gi opplæring til ansatte. Man mente at gruppene kunne omfatte maksimalt ti innsatte, og gruppen skulle møtes til ti samtaler. Betinget av kvinnenenes opplevelser og reaksjoner de hadde på tidligere vold og overgrep, måtte man påregne noe individuell oppfølging etter gruppene. Det skulle tilrettelegges for at deltakerne skulle kunne delta i ordinære grupper på krisesenteret. Dersom innsatte var i en permisjonsordning kunne korttidspermisjoner benyttes for deltakelse i slike grupper i en løslatelsesfase. Det ble også ansett som viktig at det ble lagt til rette for deltakelse i selvhjelpsgrupper på Krisesenteret etter løslatelse.

PROSJEKTETS FORANKRING

Det ble opprettet en styringsgruppe bestående av Krisesentersekretariatet, Bredtveit fengsel, Fredrikstad fengsel og Kriminalomsorgen region øst.

Styringsgruppen skulle møtes et par ganger i året, og det var Kriminalomsorgen region øst som skulle innkalle og lede styringsgruppen. Prosjektet var altså godt forankret, både på krisesentersiden og i fengselsledelsen.

Det ble også tatt viktige grep for å forankre prosjektet innad i fengselet. Det ble informert ved at det ble laget et oppslag om informasjonsmøte for de innsatte om samtalegrupper, som Oslo Krisesenter skulle holde. Inspektøren sendte ut skriftlig informasjon til betjentene i avdelingene, sosialkonsulent, miljøterapeuter, prest, helseavdeling, skole, fritidsleder og arbeidsdrift. Inspektøren ba om at betjentene tok opp prosjektet på møtene de hadde med de innsatte i sin avdeling. Det første møtet for de innsatte skulle være åpent, men deretter lukkes av hensyn til åpenhet i gruppen og gjensidig taushetsplikt innad i gruppen.

Prosjektet skulle evalueres før utløpet av 2005. Det ble lagt opp til en «egenevaluering» av prosjektet; dvs. at Oslo Krisesenter selv skulle stå for evalueringen av pilotprosjektet. Den ene av psykologene som deltok i prosjektet utarbeidet en rapport fra pilotprosjektet.¹⁷⁾ Vi skal i det følgende beskrive erfaringene fra pilotprosjektet; de er viktige i diskusjonen av videreføringen av prosjektet.

Erfaringene fra pilotprosjektet

På Bredtveit ble altså prosjektet lagt til hovedfengselet, dvs. den lukkede delen av fengselet.

Det var én prosjektleder ansatt i prosjektet og to psykologer som var gruppeledere for en samtalegruppe på Bredtveit (en om våren og en om høsten). Det var altså psykologer med i prosjektet denne første tiden.

Prosjektet hadde en litt tyngre start enn man hadde regnet med. Rekruttering av innsatte hadde vist seg vanskeligere enn forutsett. Det ble holdt informasjonsmøter, men på Bredtveit hadde flere innsatte opplevd det som å utlevere seg dersom de viste interesse. Det ble derfor en betydelig mindre gruppe enn man hadde tenkt – tre innsatte – men gruppelederne fra krisesenteret mente

¹⁷ Det følgende bygger på denne rapporten, som har tittelen: «Arbeid med voldsutsatte kvinner i fengsel. Et ettårig pilot- og samarbeidsprosjekt mellom Bredtveit fengsel, forvarings og sikringsanstalt, Fredrikstad fengsel og Oslo Krisesenter.» Oslo Krisesenter 2005. Vi fokuserer hovedsakelig på hvordan prosjektet fungerte på Bredtveit, siden hoveddelen av prosjektet foregikk her, og siden Fredrikstad fengsel nå er nedlagt.

dette var en fordel siden gruppen som møtte hadde betydelig større problemer enn det som var ventet, dette kommer vi inn på nedenfor.

De innsatte hadde vurdert rekrutteringen slik: De var avhengig av å vite hvem de andre innsatte som var med i gruppen var. Tillit var vanskelig dersom ikke alle ivaretok taushetsplikten. Videre var kvinnenenes roller og status av betydning når de skulle vurdere egen deltakelse. De trengte også å forstå at gruppelederne ikke var ansatt på Bredtveit, dvs. de la stor vekt på at prosjektet var drevet som en «importert» tjeneste. Det hadde vært mye forvirring hos andre aktuelle gruppemedlemmer om dette. Begrepet «kurs» hadde også vist seg som bedre å bruke enn begrepet «gruppe» når de innsatte så an deltakelse i gruppen. Det var også et godt begrep når de skulle formidle til de fengselsansatte og -innsatte om hvor de skulle.

Høsten 2005 hadde antallet økt til fem deltakere. De nye var tryggere på at gruppelederne var eksterne i forhold til fengselet. Dette, sammen med at gruppelederne hadde taushetsplikt, opplevdes som veldig viktig å kontinuerlig formidle til kvinnene. Etter hvert gikk rekrutteringen på «folkemunne» i fengselet. Kvinnene som deltok sa til andre innsatte at kurset var bra. Nye kvinner kom til som følge av dette. Deltagerne møtte fast fordi de selv ville det, frafall skjedde bare ved oppmøte i retten, legebesøk e.l. Kvinnene meldte selv fra dersom de ikke kunne komme.

Tilbudet besto i kurs, grupper og individualsamtaler. Våren hadde bestått i gruppesamtaler, i alt 40 timer med gruppen på tre kvinner. Høsten besto i tre gruppesamlinger, før prosjektet etter kvinnenenes ønske fortsatte som individualsamtaler. I alt 26 individualsamtaler ble gjennomført denne høsten. I tillegg ble det avholdt et informasjonsmøte og to kurskvelder, før man på grunn av organisatoriske problemer avvirket kurstilbudet (nærmere om det nedenfor).

Innholdet i de ulike tilbudene besto i:

Kursene var en smakebit på samtalegruppen og fungerte som et rekrutteringssted. Kurset ble holdt som en forelesning i 1 ½ time, der gruppelederne underviste i fire temaer: Hva er vold, Vold og kjærlighet, Reaksjoner på vold og Veien videre. Her var det ikke mye fokus på å gå inn i kvinnenenes individuelle opplevelser. I evalueringen heter det:

Vi har veldig gode erfaringer med kurset vi holdt. Strukturen var åpen, slik at kvinnene kunne delta når de ville og la være å komme de gangene de ikke orket. Kvinnene kunne være anonyme, de trengte ikke

bidra, men hadde mulighet til å bare lytte og ta imot det vi formidlet. Etter kursene fikk alle tilbud om individualsamtaler. (s. 9).

Gjennom kursene fikk kvinnene satt navn på volden, vanlige opplevelser og reaksjoner på vold. I tillegg til en forståelse av sin egen historie og seg selv, fikk kvinnene også:

... et språk på det de har opplevd og smerten de føler. Dette kan være helt avgjørende for dem. Hvis de ikke vet at det er vold de har opplevd og ikke har oversikt over egne reaksjoner og følelser, kan de heller ikke håndtere dette på en hensiktsmessig måte.

Gjennom dette arbeidet ble kvinnene bevisstgjorte, samtidig som historiene og smertene deres ble anerkjent og gyldiggjort. Den ellers så ensomme lidelsen ble sett og delt med andre, som var et skritt på veien videre til et annet liv og identitet med økt selvaktelse. (s. 13).

Gruppene hadde fokus på kvinnenes egne erfaringer. Det ble arbeidet med at kvinnene skulle få en personlig forståelse og innsikt i hva volden hadde gjort med akkurat dem, hva som skjer når man begynner å fokusere på den volden man har opplevd, og kvinnenes individuelle reaksjoner og opplevelser. Kvinnene fikk mestringsopplevelser knyttet til håndtering av traumatiske minner. De hadde lært reguleringsteknikker og gruppelederne hadde hatt fokus på ressurser og håndtering av reaksjoner etter gruppen. I evalueringen heter det:

Denne psykoedukasjonen og normaliseringen av reaksjonene, samt en tett individuell oppfølging, var helt nødvendig for at kvinnene skulle orke å være tilstede og tåle den smerten som fulgte særlig de første en til to månedene. Dette var en forutsetning for at de kunne gjøre seg deltakelse på kurs, i gruppe og individualsamtaler. (s. 10).

I tillegg var taushetsplikten avgjørende for kvinnene. Den ble formalisert ved at samtlige skrev under avtale om taushetsplikt. Da ble kvinnene trygge på at det som ble snakket om i gruppen, ikke ble brakt videre til de andre innsatte eller betjentene.

I *individualsamtalene* snakket kvinnene med terapeutene om sine personlige erfaringer rundt vold og situasjoner de følte seg avmektige i. Ifølge evalueringen var disse samtalene ofte veldig krevende for kvinnene. De åpnet opp for hendelser og følelser som hadde vært skjøvet til side over lang tid og som kvinnene ikke hadde noen erfaring med å håndtere. Dette måtte man bruke mye

tid på i individualsamtalene. Det var viktig at samtalene ikke varte for lenge, da temaene var utmattende for kvinnene og satte i gang mange reaksjoner. Det måtte også tas hensyn til at kvinnene trengte tid til å både å komme inn i temaet og til å lukke igjen etter samtalen når de skulle tilbake til fengselsmiljøet. 1–2 timer fant man å være passende.

Et viktig og vellykket prosjekt, og et forsvarlig prosjekt

Fra alle hold ble det vurdert at erfaringene med pilotprosjektet i 2005 utelukkende var gode. Og man kan spørre: Gitt de makttunge rammene prosjektet fungerte innenfor, var det forsvarlig? Var det forsvarlig å drive et slikt prosjekt i et høysikkerhetsfengsel med alt det innebærer? Hva måtte i så fall til for at det skulle være forsvarlig? Dette er et sentralt spørsmål i vurderingen av hvordan prosjektet skal fortsette videre. I det følgende skal vi beskrive hvordan de som evaluerte pilotprosjektet vurderte dette.

For det første understrekes det at prosjektet var forsvarlig, og at det for kvinnene ble en viktig forberedelse til livet etter soning. Det heter:

Det er åpenbart smertefullt og vanskelig for kvinnene å snakke om vold, men de sier selv det er forsvarlig og viktig, og at å delta i samtalegruppe er en hensiktsmessig bruk av soningstid.

Reaksjonene kvinnene får i fengselet, er nøyaktig de samme som de vil få utenfor. Alt de kjenner på, lur på og vurderer, vil de møte ute, og kvinnene sier at prosessen i prosjektet er en nødvendig forberedelse til et liv uten vold etter soning. (s. 19)

Det ble imidlertid pekt på noen betingelser som måtte være oppfylt for at prosjektet skulle fungere godt og forsvarlig. I det følgende skal vi løfte fram noen av de betingelsene vi ser som sentrale.

BETYDNINGEN AV FORANKRING I BÅDE FENGSELET OG KRISESENTERET

Prosjektet var godt forankret både i krisesenteret og i fengselet, også hos ledelsen begge steder. Det ble også informert om prosjektet innad i fengselsorganisasjonen, slik at både betjenter og de innsatte var godt orientert og ble kjent med prosjektet. I tillegg var det en styringsgruppe for prosjektet. Denne forankringen i organisasjonene var viktig for at prosjektet lot seg gjennomføre på en god måte.

I tillegg var det viktig at de involverte i prosjektet kjente til innholdet i hverandres arbeid og tilnærminger. De fengselsansatte måtte få kjennskap til

hva det ville si å være utsatt for vold og overgrep, noe de krisesenteransatte hadde et undervisningsopplegg for. Det at de fengselsansatte får kunnskap om hva som er typiske reaksjoner på å ha vært utsatt for vold og overgrep, har vi også tidligere i denne rapporten framhevet som viktig. Det åpner opp for at de fengselsansatte ikke misforstår reaksjoner hos de innsatte, som f.eks. selvskading eller aggresjon, men ser at dette kan være reaksjoner på tidligere overgrep.

De krisesenteransatte på sin side, måtte også være kjent med hva et fengsel «er», og hvilke rammer som er styrende for et fengsel. Dette for å unngå at lovpålagte rutiner, som sikkerhetsrutiner, innlåsing, kontroll av celler osv., oppfattes som noe fengselet setter i gang etter eget initiativ. Dette vil kunne skape et dårlig samarbeidsklima mellom de krisesenteransatte og fengselet, noe fengselsprosjektet ikke ville tjene på.

BETYDNINGEN AV KRISESENTERTILNÆRMINGEN

Vi vil også framheve det at prosjektet ble drevet av et krisesenter, og med en erfaren medarbeider derfra. Prosjektlederen hadde betydelig kompetanse på vold, og også tidligere erfaring fra arbeid med utsatte og marginaliserte grupper. Hun hadde også erfaring fra å arbeide i et fengsel. Vi tror det er viktig ikke å undervurdere betydningen av en slik personlig egnethet for at prosjektet lyktes.

I tillegg mener vi at den empowerment-tilnærmingen krisesenteret benytter, var av stor viktighet for at pilotprosjektet ble vellykket. Krisesenteret arbeider med å styrke kvinnene, og det er hele tiden kvinnenes egne valg som ligger til grunn for arbeidet. Dette er svært viktig i alt arbeid med voldsutsatte – og kanskje særlig innenfor den rammen som et makttungt system som et lukket fengsel representerer. I tillegg representerer krisesenter-tilnærmingen en slags normalisering av de reaksjonene kvinner kan få etter å ha vært utsatt for vold og overgrep. Krisesenteret sykeliggjør eller diagnostiserer ikke voldsutsatte kvinner, noe som er svært viktig for å komme seg ut av offerrollen.

En annen viktig side ved at prosjektet var forankret i krisesenteret, var at de innsatte kunne fortsette samtaler dersom de ønsket videre oppfølging av krisesenteret etter soning. Ved at det var krisesenteret som hadde prosjektet, fikk de innsatte også en kontakt utenfor fengselet, og de fikk vite om hvor de kunne søke tilflukt hvis de etter soning ble utsatt for vold. Terskelen ble lavere for å oppsøke krisesenteret når kvinnene hadde vært i kontakt med dem tidligere. I tillegg er krisesenteret et gratis lavterskeltilbud. I prosjektet ble det

også åpnet for at de innsatte kunne kontakte krisesenteret på telefon hvis de hadde behov for det.

PSYKOLOGENES BETYDNING?

I pilotprosjektet var det to psykologer som deltok, én om våren og én om høsten. Det ser ut til å ha vært betydningsfullt i denne oppstartfasen, det bidro til å etablere viktige rammer for prosjektet. Hvor viktig det er at profesjonelle terapeuter er med i selve driften av prosjektet, er vi imidlertid usikre på. Etter pilotprosjektet ble fengselsprosjektet drevet av en prosjektleder som ikke er psykolog, og hun drev prosjektet alene på full tid i en 3-års-periode; en periode som fra flere hold formidles som vellykket. Det er imidlertid grunn til å diskutere hvor levedyktig en slik modell er; den kan gi en stor slitasje på denne ene medarbeideren. Nedenfor diskuterer vi mulige veier å gå for å sikre en både stabil og kompetent bemanning i prosjektet.

BETJENTENES ROLLE

En annen viktig side ved prosjektet vi vil framheve, var betjentenes rolle. Det var viktig at betjentene var orientert om hvordan kvinnene hadde det etter kursene/gruppene, slik at de kunne være tilstede for kvinnene hvis de trengte det. Det at betjentene skulle informeres, måtte selvfølgelig avtales med kvinnene på forhånd. I rapporten fra pilotprosjektet heter det:

Det eneste kvinnene presiserte i forhold til forsvarlighet, er at betjentene må vite hvilke kvinner som deltar i prosjektet og hvordan kvinnene har det.

Vi har altså sett at det er forsvarlig å jobbe med voldstemaer med innsatte så lenge vi er bevisste hva vi gjør. I tillegg må betjentene ha mulighet for å være tilstede for kvinnene, kikke inn til/følge med dem og formidle at det kvinnene opplever, ikke er farlig. Kvinnene holder ikke på å bli gale og er ikke syke. Tvert om reagerer de normalt på vonde erfaringer og på sikt blir det bedre. Denne ufarliggjøringen og normaliseringen av reaksjonene, samt en forståelse av hva som skjer med den er essensiell for kvinnene. (s. 19).

Det at betjentene hadde en slik rolle med å ta vare på kvinnene i etterkant av kurs eller samtaler, er slik vi ser det en svært viktig side ved prosjektet, og vi kommer nærmere inn på dette nedenfor.

VIKTIGHETEN AV «IMPORTMODELLEN»

Men selv om betjentene spilte en viktig rolle i forhold til ivaretagelsen av kvinnene, var det viktig at prosjektet ble drevet som en «importert» tjeneste; dvs. at de som drev prosjektet ikke var en del av, men kom utenfra fengselet. I rapporten fra pilotprosjektet gis det en helt sentral begrunnelse for dette:

... (det er) viktig at eksterne personer med solid kunnskap om vold er terapeuter. Blant annet har kvinnene selv uttrykt at det er viktig for dem at taushetsplikten overfor fengselet blir overholdt.

Et vesentlig poeng er det umulige dilemmaet det er for kvinnene å skulle åpne seg og dele skam- og tabubelagte temaer med mennesker som også utøver makt og kontroll over dem. Å fortelle om voldtekter til en som for eksempel også tar urinprøver og sjekker dem vaginalt, setter dem i en vanskelig situasjon. De har allerede mange erfaringer med å håndtere at makt og omsorg kommer fra en og samme person. Nå trenger de erfaring med mennesker som bare er der for dem, og som ikke i neste omgang må låse de inne eller strippe dem. (s. 19).

Her vil vi føye til at også en ansatt i fengselet understreker betydningen av importmodellen:

Det er kjempeviktig at kriesenteret kommer utenfra. De innsatte vet at vi sitter med makten, og det er krenkende ting vi gjør. Og så skal de snakke med oss om det vanskeligste i verden. Alt de forteller oss er også så preget av sikkerhetstenkningen.

BETYDNINGEN AV TID

Man så også at det tok tid for de innsatte å få en forståelse av de personlige konsekvensene volden hadde hatt for dem, og derfor ble det satt av mer tid til prosjektet. Man endret samtalegruppene til å gå over 20, og ikke 10, ganger, som først foreslått. Det var altså viktig at det ble satt av tid nok til gruppene. Men innsatte som sonet i kort tid eller ikke hadde mulighet til å delta i kurs-/gruppesammenheng, kunne også omfattes av tilbudet. For disse kunne man tilby individuelle samtaler enten i fengselet, eller på Kriesenteret etter soning. Det var også mulig å ha grupper av varierende varighet, der temaene ble tilpasset kvinnenens behov.

Man fant også at gruppene burde vare lengre enn den tiltenkte tiden på 1 ½ time:

Den viktigste årsaken til dette er at kvinnene trengte mye tid i begynnelsen av gruppen til å få hverdagen i fengselet på avstand og få fokuset over på historien deres og vold. I etterkant av samtalegruppen trengte de tid på å lukke igjen. De fikk sterke reaksjoner og trengte støtte og skjerming før de kunne gå tilbake til avdelingen. (s. 10).

Anbefalingen ble deretter: Gruppeundervisning og samtale 0930–1130, lunsj (som de ansatte spiser på egen avdeling), kl. 1215–1400/1430: Øvelser, ressursfokusering og håndtering av reaksjoner.

ANTALL DELTAKERE

I utgangspunktet hadde man tenkt seg at gruppene burde bestå av 7–10 deltakere. Men man fant at det var hensiktsmessig med færre deltakere enn det som var fengselets opprinnelige tanke. Gruppene ble også betydelig mindre, noe man også opplevde som positivt. Man erkjente altså tidlig at kvinnelige innsatte er en svært sårbar og marginalisert gruppe, som befant seg i en krevende og vanskelig livssituasjon.

Erfaringen var også at det burde være mulighet for å oppløse gruppen etter en stund, slik at kvinnene kunne få enesamtaler og et mer individualtilpasset fokus.

BETYDNINGEN AV TILRETTELEGGING

Et annet forhold som var betydningsfullt for at prosjektet skulle fungere, var den praktiske tilretteleggingen. Man måtte ha et fast lokale, og både betjenter og innsatte måtte vite at de krisesenteransatte kom. Dette var særlig viktig for de innsatte; usikkerhet om hvorvidt de krisesenteransatte kom eller ikke, var frustrerende for dem. I tillegg måtte de krisesenteransatte få nøkler. Alle dører i fengselet er låst, og de ansatte måtte få egne nøkler for å regulere pauser. I begynnelsen av prosessen kvinnene startet på, hadde de behov for mange pauser og skifte av fokus. Da måtte de ha muligheter til å ta hyppige luftepauser.

En annen betydningsfull tilrettelegging, var at det var nødvendig at tilbudet sto på ukeplanen, slik at det ikke kolliderte med andre aktiviteter. Krisesenteret måtte også ha en tydelig kontaktperson som de kunne forholde seg til. Dette for å lette samarbeidet og informasjonsflyten mellom Krisesenteret og fengselet, samt forhindre at populære tilbud for de innsatte overlappet tidsmessig. Man hadde noen ganger opplevd dobbeltbooking med andre aktiviteter. Kvinnene hadde en travel ukeplan, og kursene måtte innpasses i denne.

HÅNDTERING AV BÅDE OFFER- OG UTØVERSIDEN

Som vi har vist tidligere, har det skjedd endringer i sammensetningen av den kvinnelige fangebefolkningen. Mens kvinnelige innsatte tidligere hovedsakelig var dømt for vinnings- og narkotikalovbrudd, er nå relativt flere dømt for voldslovbrudd. Man kan tenke seg at det at noen av kvinnene i tillegg til å være voldsutsatte, også har egen utøvererfaring, ville være en kompliserende faktor for prosjektet. Krisesentrene er jo helt og holdent et tiltak for voldsutsatte, og det er dette de kritesenteransatte har kompetanse på.

I pilotprosjektet ble dette håndtert. Det kan ha hatt betydning at det også var psykologer som deltok i prosjektet, dette diskuterer vi nærmere avslutningsvis i rapporten. I rapporten fra pilotprosjektet kommenteres hvordan man arbeidet med kvinnenens utøverside, vi skal ta inn et lengre sitat fra rapporten:

...vi var tydelige på at atferden deres og det de har gjort, ikke definerer hvem og hva de er. Denne forståelsen er viktig for utviklingen av en bedre selvfølelse og en identitet som ikke passer inn i et liv fylt med kriminelle handlinger.

En viktig balansegang i forhold til dette, var å ikke samtidig eksternalisere kvinnenens eget ansvar for de kriminelle handlingene de selv har utført. Vi jobbet mye med ansvarliggjøring av kvinnenens egne liv. Vi understreket at de må komme ut av offerrollen de ofte befinner seg i og bli aktører i egne liv. Dette ansvaret må de ta, og det gjør de gjennom å utvikle en forståelse av deres egen voldshistorie, både som utsatt og utøver, samt en innsikt i at de må finne en måte å leve med den volden de selv har utført.

Poenget er at de skal forstå sin egen historie, at det er en grunn til at de har handlet som de har gjort og at historien deres aldri går bort. Den bærer de alltid med seg. Mange av kvinnene vi møtte forstår ikke hvorfor de har gjort det de har gjort og som bl.a. gjør at de soner en dom nå. Gjennom en oversikt og forståelse av det de har opplevd kan de til slutt ta ansvar for deres egne kriminelle handlinger, på samme måte som overgiper(ne) har ansvaret for den volden kvinnene har blitt utsatt for. (s. 14).

Vi ser altså at utøver-erfaringen ble godt håndtert innenfor rammen av en empowerment-tilnærming. Dette hang også nært sammen med hvor viktig man mente det var å møte kvinnene med ærlighet, fordomsfrihet og respekt:

Gjennom dette hadde de mulighet til å få korrigerende emosjonelle erfaringer og oppleve at de har rett til respekt og aksept på lik linje med alle andre. (s. 16).

Kort om erfaringene fra Fredrikstad

Fengselsprosjektet var som nevnt også en kort periode i Fredrikstad fengsel; et åpent kvinnefengsel. I rapporten fra pilotprosjektet er erfaringene herfra bare kort tematisert, så også her berører vi dette helt kort:

I Fredrikstad hadde betjentene vært særdeles imøtekommende og dyktige til å tilrettelegge arbeidet. De hadde stadig minnet de innsatte på at de skulle komme. Dermed visste kvinnene at de kom, og på grunn av dette rekrutterte de også andre innsatte til kurset. Betjentene hadde tilrettelagt for kurset både når det gjaldt lokaler – de hadde fått et fast lokale til kurs, samt to faste rom for enesamtaler etter kurset – og tidspunkter. En gang hadde krisesenteret måttet flytte et kurs fra en dag til en annen, men på grunn av god informasjon fra ledelsen hadde dette gått problemfritt.

I pilotprosjektet ble det gjennomført åtte kursdager med gjennomsnittlig seks kvinner hver gang. Det var kortere soningstid i Fredrikstad enn på Bredtveit, og fra krisesenteret tenkte man at dette kunne by på problemer i forhold til rekruttering. Slik ble det imidlertid ikke, det var god respons på tilbudet. Flere var også interesserte i å snakke mer om sin egen situasjon etter kurset, og benyttet seg av tilbudet om enesamtaler etter kurset.

Men særlig kursformen fungerte bra:

Spesielt interessant var det at det i pausene nesten hver gang ble dannet en form for åpen gruppe spontant, der kvinnene delte og pratet om personlige erfaringer. Ofte lot vi denne «rundt-bordet-samtalen» få fortsette ut hele kurstiden, for vi så hvilket behov kvinnene hadde for å kunne spørre og delta mer enn kursformen tilrettela for. (s. 9–10).

En viktig erfaring fra Fredrikstad var at det var mulig å gjennomføre kurs selv om de innsatte sonet kortere dommer enn på Bredtveit. Det gikk an å lage et mer intensivt gruppeopplegg.

Oppsummering pilotprosjektet

Pilotprosjektet viste altså at det var fullt mulig å drive et forsvarlig og vellykket tilbud for voldsutsatte kvinner innen rammen av et lukket fengsel.¹⁸⁾ Etter vår

¹⁸ Her legger vi særlig vekt på dette. Det var også mulig å drive prosjektet innenfor rammen av et åpent fengsel slik erfaringene fra Fredrikstad viste, men dokumentasjonen herfra er så vidt sparsom at vi ikke går nærmere inn i dette.

oppfatning er dette svært viktig å understreke; prosjektet viste seg å representere et unikt og enestående tilbud til kvinner i fengsel – en gruppe som nesten i enhver forstand er en marginalisert gruppe i kriminalomsorgen. Men viktige betingelser måtte være oppfylt, både fra fengselets og krisesenterets side, for at prosjektet skulle fungere. Prosjektet måtte ha en solid forankring i begge organisasjonene, og det måtte tas særlige hensyn i forhold til kvinnes spesielle situasjon og utsatthet som fengselsinnsatte. Tilrettelegging av det praktiske framsto også som veldig viktig; et fengsel er en organisasjon der aktiviteter krever planlegging og administrering; her er det lite rom for «spontanitet» og endring av avtaler. Her måtte både fengselet og krisesenteret ta sitt respektive ansvar. Fengselet måtte også legge til rette slik at det var mulig å gjennomføre prosjektet innenfor fengselets sikkerhetsmessige rammer.

Hovedprosjektet ved Bredtveit fengsel

Pilotprosjektet ble også oppfattet som vellykket på myndighetshold, og det fikk økonomisk støtte fra Justisdepartementet. Prosjektet kom etter hvert også inn i regjeringens handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2008–2011, der det heter:

En levekårsundersøkelse blant innsatte i norske fengsler viste at mange kvinnelige innsatte har vært utsatt for vold og overgrep. For å gi kvinnene en mulighet til å bearbeide sine erfaringer, skal det gjennomføres et samarbeidsprosjekt mellom Oslo Krisesenter og Bredtveit fengsel. I tillegg til det direkte tilbudet som skal gis til kvinnene gjennom samtaler og gruppebasert virksomhet, skal det utvikles metoder i arbeidet for å nå gruppen, samt spre kunnskap om vold i nære relasjoner i kriminalomsorgen. (Vendepunkt, Handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2008–2011, s. 7).

I 2007 søkte så Oslo Krisesenter om midler fra Justis- og politidepartementet til å starte opp et nytt prosjekt ved Bredtveit fengsel. Det ble bevilget midler til en stilling for 2008. Etter dette har Oslo Krisesenter årlig fått midler til én stilling for å drive prosjektet ved Bredtveit.

Det foreligger mindre skriftlig materiale fra denne hovedperioden i prosjektet, de som har drevet prosjektet i denne hovedperioden har også sluttet. Men gjennom intervjuene har vi fått formidlet noen erfaringer fra denne perioden, og vi skal i det følgende mer kortfattet oppsummere de erfaringene vi har fått formidlet gjennom disse.

De første årene var det høy og jevn aktivitet i prosjektet. Den prosjektansvarlige var den samme som i pilotprosjektet, og hun hadde stort engasjement og god kontinuitet. Hun holdt både kurs, grupper og hadde enesamtaler med de innsatte. Vi har fått formidlet at hun hadde en svært god og langvarig relasjon til de innsatte. Hun klarte å få med selv svært marginaliserte innsatte har vi blitt fortalt, til og med innsatte som isolerte seg på cellene sine og nesten ikke torde bevege seg ut. «Hun klarte å få til at kvinnene ikke påtok seg skyld for det de ikke hadde skyld i – som volden de hadde vært utsatt for», er det en som sier. Flere forteller også om hvor stor betydning dette hadde for de innsatte:

De innsatte var redde, de hadde dårlig selvfølelse. Det å få være med på kursene og gruppene ga selvfølelse for de som var med. Etter kurset fikk de kursbevis/diplom, flere hang det opp på veggen – det ga mestring. De hadde klart å gjennomføre, de hadde møtt opp.

Den prosjektansvarlige arbeidet fulltid i fengselet, og flere understreker også at hun var svært fleksibel, og tacklet de krevende sikkerhetskravene i fengselet. Dermed fikk hun prosjektet til å «gå rundt». I perioden fram til 2009 hadde 40 kvinnelige innsatte benyttet seg aktivt av tilbudet.

Prosjektet var også godt forankret i denne tiden, både i regionen, fengselet og i krisesenteret. Det ble opprettet en styringsgruppe for prosjektet med representanter fra Bredtveit, Oslo Krisesenter og Kriminalomsorgen region øst. Dette ga prosjektet en god forankring og det lettet tilretteleggingen av arbeidet.

EN INNSATT FORTELLER

En viktig og sentral dokumentasjon på hvordan prosjektet fungerte i denne perioden, får vi fra opplevelsene til en innsatt som deltok i prosjektet i perioden 2005–2009. Hun hadde deltatt helt fra oppstarten av prosjektet, og i alle tilbudene krisesenteret hadde – kurs, grupper og enesamtaler. Hun skriftliggjorde sine opplevelser av prosjektet, og hun er den eneste som dokumenterer prosjektet sett gjennom en innsatts øyne. Vi skal derfor bruke plass på å gjengi utdrag fra hennes opplevelser og erfaringer. Hennes erfaringer er på en måte et speil av hva de ansatte i prosjektet har sett som sentralt for å få bearbeidet volden:

Hun hadde vært utsatt for grov fysisk og psykisk vold fra hun var 15 til hun var 39 år, altså 24 år til sammen, i tre ulike forhold. Hun beskriver også

egen voldsutøvelse, og til slutt et forhold som gjorde at hun ble satt inn på Bredtveit.

Hun beskriver hvordan det var å leve i svært voldelige forhold, og hvilke fysiske og psykiske reaksjoner og påkjenninger det hadde påført henne gjennom mange år. Hun beskriver også den første svært krevende tiden på Bredtveit, sjokket og skammen overfor familie og venner over å være i fengsel. Om møtet med Oslo Krisesenter i fengselet, skriver hun at hun 7 måneder etter å ha blitt fengslet, så en plakat på veggen i fengselet der det ble annonsert et informasjonsmøte for kvinner som var blitt utsatt for overgrep. «Det skulle vise seg i ettertid at det kom til å bli min redning ...», skriver hun. Fengselet hadde ment at dette var noe for henne, uten at hun skjønnte det selv. Men hun gikk på informasjonsmøtet som Oslo Krisesenter holdt, og hun skriver: «Ikke skjønnte jeg det, og de tok jo helt av. Da de snakket om at vi kvinner faktisk hadde rettigheter, og ingen skulle oppleve å bli slått.» Hun skriver at hun ble provosert av dette, og sluttet på kurset. Men den krisesenteransatte etterlyste henne, og betjentene fulgte henne til kurset igjen.

Hun fulgte så kurs, grupper og enesamtaler. Hun beskriver hvordan hun etter hvert som hun begynte å erkjenne hva hun over år hadde vært utsatt, fikk svært sterke reaksjoner, og at hun gikk inn i en lang og hard kamp, mareritt med skriking, voldsomme nedturer osv. Men hele tiden fulgte hun ukentlige gruppesamtaler i fengselet, og i gruppen kunne de innsatte dele erfaringer med hverandre. Hun opplevde det som godt å få bekreftet at andre i gruppen gikk med de samme tankene og følelsene som hun hadde gjort. Hun torde også etter hvert å stole på den krisesenteransatte, og etter lang tid begynte hun å kunne sette ord på ting, og å ta ansvar for livet sitt igjen.

«Jeg måtte ha et oppgjør med meg selv», skriver hun, og adresserer at hun opp gjennom alle årene med vold, og den straffbare handlingen hun selv hadde begått, hadde laget en sperre inne i seg:

Jeg følte ikke på noen ting. Ting som gjorde meg vondt. Jeg fortrenget det så godt at jeg nesten innbilte meg at ingenting hadde skjedd. (...) Skulle jeg få det godt igjen var jeg nødt til å kjenne ordentlig på den vonde følelsen. Ta konsekvensene av det jeg hadde gjort, og få bearbeidet de smertene. Jeg visste at det ikke ville bli lett, men jeg hadde tro på et godt liv. (...) Jeg måtte ha et oppgjør med meg selv, finne meg selv som de sa. Forstå min historie og mitt liv. Akseptere at vonde ting hadde skjedd, at det ikke kunne endres. Jeg måtte jobbe aktivt med meg selv. (s. 7).

Mange av disse feilhandlingene og feilbeslutningene jeg hadde tatt, kom av mange års vold og misbruk. Å forstå det, og ikke å ha på følelsen at jeg skyldte på volden for alt det gale jeg hadde gjort, var vanskelig å forstå. For å forstå alt dette trengte jeg å sette ord på ting. Men det var dette vi kom til å jobbe med fra høsten 2005 og mange år framover.

Hun beskriver også hvor viktig kompetansen som kritesenteret representerte, var for henne. Hun skriver:

Jeg hadde gått hos psykiater i mange år før jeg kom hit. Jeg hadde fått en viss peiling på gode og dårlige psykiatere. Men jeg hadde aldri snakket med noen som hadde så peiling når det gjaldt å bli utsatt for vold. Hun hadde ingen terapeutisk utdanning, men mange års jobberfaring med voldsutsatte kvinner. Som hun sa: *Du er jo ikke psykisk syk, så jeg kan hjelpe deg* Prøve å få deg til å forstå din historie og sette de riktige ordene på ting. (...)

De i teamet kunne fylle ut alle behovene jeg trengte for å komme videre. Jeg ville ikke ha klart det, hvis ikke Oslo Kritesenter hadde kommet inn i bildet. Jeg ville ha fått hjelp her inne, men de har ikke nok kunnskap og erfaring her til å kunne gi meg god nok hjelp til at jeg skulle forstå voldshistorien min.

Men hun skriver også om betydningen av at hun ble fulgt opp av både betjentene på avdelingen og presten etter grupper og samtaler:

Etter en samtale klarte jeg ikke å gå på skolen, for det virket mange ganger som jeg skulle revne innvendig. Ble meget rastløs, gikk frem og tilbake i korridoren, fikk ingen ro ... Jeg hadde alltid noen å snakke med da jeg kom opp på avdelingen etter en samtaletime. Betjentene og presten her brukte mye tid på meg i den perioden. Det ble mange lange samtaler og masse gråting. Jeg kaller det i dag for 'renselse'.

Hun beskriver også hvordan det også sett fra hennes side var mulig og forsvarlig å gjennomføre prosjektet i fengsel:

Er det et sted man virkelig har tid til å jobbe med seg selv, så er det i et fengsel. Og min erfaring var at man ikke skjønnte at man trengte hjelp for å komme vekk fra et voldsforhold. For å forstå det måtte man ha hjelp, og i et fengsel fikk man se livet som man hadde levd ute, i et annet perspektiv. Man kunne se ting klarere enn man ville ha gjort, hvis man hadde vært ute ...

Hun fortsatte også som dagbruker ved Oslo Krisesenter etter løslatelse og beskriver betydningen av dette:

Får man ordentlig hjelp i fengselet, kan man være rustet til å møte samfunnet igjen, oppreist og med rak rygg, og det som er kjempefint er at man kan fortsette ved Oslo Krisesenter som dagbruker da man blir løslatt. På det viset får man et lite trygt nettverk rundt seg. Man kan da fortsette prosessen som man begynte med fengselet der ute. Det er kjempefint for dem som har litt kortere dom enn meg og som er villige til å få hjelp mens de soner. (...) Jeg visste ikke at man kunne gå som dagbruker ved Oslo Krisesenter for å bearbeide vonde ting. Jeg trodde det bare var et bosted for folk som ble utsatt for overgrep og ikke orket å bo hjemme (s. 14).

Vi skal la dette stå som dokumentasjon på hvor betydningsfullt det er å ha et prosjekt for kvinner i fengsel som er utsatt for vold og overgrep, med krisesenterets empowerment-tilnærming som metode.

De senere årene: Kommunikasjonsproblemer

De senere årene har det vært mer varierende aktivitet i prosjektet. Vi går ikke detaljert inn på det, men noen hovedmomenter er viktige; de er sentrale for tenkningen om prosjektets videreføring.

Hun som drev prosjektet de første årene sluttet; det var krevende å drive prosjektet alene. Hun brukte etter hvert det meste av tiden sin i fengselet, og kontakten med krisesenteret og fagmiljøet der ble svakere. Dermed ble hun svært alene. Vi tror det er svært viktig å ha kontakt med fagmiljøet sitt når man driver et slikt prosjekt i et fengsel, man bør ha noen å drøfte faglige problemstillinger med og noen å debriefe med fra sitt eget fagmiljø. Det er tunge og krevende ting man står oppe i i fengselsprosjektet, og man bør ha noen å diskutere som forstår hva dette dreier seg om.

Et annet forhold som førte til slitasje, var at det hvert år var usikkerhet om finansieringen av prosjektet. Krisesenteret visste ikke om man fikk midler til å drive. Noen ganger kunne tilsagn om penger komme mot slutten av året. Dette var en krevende situasjon både for krisesenteret og for den ansatte i fengselsprosjektet. Fengselsprosjektet krever at man går inn i relasjoner med de innsatte, og når man ikke visste om prosjektet kunne fortsette pga. mangel på finansiering, opplevdes det som lite etisk å gå inn i relasjonsarbeidet.

Etter at denne prosjektlederen sluttet, har krisesenteret satt inn ulike personer for å drive prosjektet, og man hadde også en periode der to

krisesenteransatte delte på stillingen. I denne perioden ble prosjektet drevet på den åpne avdelingen på Bredtveit, B2, og man hadde da mye aktivitet i prosjektet. Men etter hvert ble det utskiftninger, og man hadde også sykdomsforfall i prosjektet, både ved krisesenteret og i fengselet. Prosjektet var svært person-avhengig, og det var vanskelig å sette inn vikarer på kort varsel.

Dette førte til at prosjektet også mistet sin forankring innad i fengselet. De krisesenteransatte opplevde sogar noen ganger ikke å komme inn i fengselet, andre ganger opplevde de at avtalene deres var avlyst, og at de måtte returnere fra fengselet uten å ha fått gjort noe. Som en tidligere ansatt sier det:

Noen ganger kunne det være utfordringer med å komme inn i fengselet, i vakta hadde de ikke hørt om at vi/jeg skulle komme. Vi hadde vært på nøkkelkurs, og enda var det utfordringer med å komme inn. Det kan være små ting som skaper stor irritasjon. Det er også et hierarki i fengselet. På Bredtveit var det flere betjenter som ikke hadde hørt om prosjektet. Da får man en opplevelse av at dette oppfattes av fengselet som et prosjekt som ikke er viktig.

Dette førte til slitasje på de krisesenteransatte, også innad i ledelsen på krisesenteret.

Fra flere har vi også fått formidlet at det i perioden ble foretatt innstramminger i fengselet, både når det gjelder regler i forhold til sikkerhet, samt ressurser. I en tidlig fase av prosjektet hendte det at innsatte hadde mulighet for fremstilling for å følge en gruppe eller komme til samtale på krisesenteret. Men manglende ressurser i fengselet satte en stopper for dette, og de innsatte måtte bruke permisjonstid for å komme til krisesenteret. Det ville ingen innsatte, og denne kontakten med krisesenteret falt bort.

Man tenkte også en periode på å gjøre kurset obligatorisk for de innsatte som løsning, men at det selvfølgelig fremdeles måtte være anonymt, og det måtte være mulig for de innsatte å ha en tilbaketrukket rolle på kursene. Men man droppet det, i erkjennelsen av at de innsatte ikke kunne bli med på kurs fordi de måtte. Det måtte være frivillig.

Det kan også se ut til at det har vært krevende for de krisesenteransatte de senere årene å forholde seg til at det er en forholdsvis «tung» innsattgruppe på Bredtveit nå. I tillegg til å være voldsutsatte, er det noen av de innsatte som er dømt for alvorlig vold. Det kan også være mødre som har utøvd vold mot barna sine, og noen få som er dømt for å ha begått seksuelle overgrep. Vi har ikke data på om innsattgruppen har gjennomgått store forandringer i den perioden

fengselsprosjektet har eksistert, men dette er i hvert fall et tema som er mer fremme i diskusjonene om prosjektet. Det ser ut til at det er blitt mer krevende for de krisesenteransatte å forholde seg til utøver-siden hos kvinnene.

En av de intervjuede fra krisesenteret tar også opp hvordan fengselet og krisesenteret er to forskjellige sosiale organisasjoner som kan få kommunikasjonsproblemer:

Det er et dilemma med prosjektet: Det er vanskelig å få ting til å fungere som et team. Fengselet driver med egne ting. Og fengselet er noe helt annet enn krisesenteret – og de som driver herfra blir så alene. Det er et dilemma. Det er noe med fengselsstrukturen, og hvilke tilbud de har der, hva de innsatte prioriterer. Det er mange som er inne i fengselet, og det er mange tilbud til de innsatte, som JURK, hund, baristakurs. Det er ikke alltid de prioriterer oss.

Så det ble etter hvert organisatorisk komplisert å drive prosjektet. En som etter hvert kom inn i prosjektet fra fengselets side, oppsummerer dette slik:

Når jeg begynte trodde jeg det var mer rammer rundt prosjektet. Det var mange ting som gjorde at det ikke fungerte så godt. Så det gikk begge veier. Men vi hadde for dårlig kommunikasjon oss imellom. Og rom var et problem, vi har ikke mye plass. De hadde en stund gruppe på et lite rom, så var det i kirka – som er veldig stor. Det var også noen ganger problemer i vakta – at de fra krisesenteret ikke kom inn.

Fra fengselet ønsker de seg et annet bygg, og at de har et godt samtalerom. Men ombygginger er vanskelig – Bredtveit er et gammelt fengsel som til og med er fredet, så det er vanskelig å få gjort noe med de romlige forholdene. Og så vidt vi er kjent med: Det er ingen planer om å etablere noe nytt høysikkerhetsfengsel for kvinner i Norge i dag.¹⁹⁾

VED ET VEISKILLE?

Til slutt har summen av disse ulike forholdene ført til at det i den senere tid har vært varierende aktivitet i prosjektet. Man kan dermed si at prosjektet i dag står

¹⁹ Internasjonalt legger nyere fengselsarkitektur mer til rette for kvinnelige innsattes sårbarhet og spesielle behov (Sivilombudsmannen 2016). Dette gjelder bl.a. fokus på tilrettelegging av områder der visitasjon og urinprøvetaking gjennomføres, og på romløsninger for arbeid og aktivitetstilbud for kvinner. I Norge, derimot, er kvinnefengslene i gamle bygninger der det i liten grad ivaretar moderne soningsbehov. Dette er også reflektert i krisesenterets prosjekt, det har ikke en gang vært mulig å finne et egnet rom å ha gruppene eller samtalene i.

ved et veiskille – og at man må stille spørsmålet om hvordan prosjektet kan drives videre. Er det mulig å drive prosjektet videre innen rammen av et lukket fengsel, og hvordan overkommer man i så fall de hindringene man har opplevd de senere årene? Eller bør prosjektet være forankret i mer åpne soningsformer? Avslutningsvis skal vi drøfte disse spørsmålene, og vi skal også trekke på noen internasjonale erfaringer med å drive denne typen hjelpetiltak i fengsel – disse kan bidra til å peke ut noen alternativer for prosjektets vei videre.

Mulige veier videre for prosjektet

For å gå inn på det siste spørsmålet først:

Bør man drive et prosjekt for voldsutsatte kvinner som er dømt til en ubetinget fengselsstraff?

Vi mener svaret på dette er et ubetinget ja. Vi har tidligere i rapporten presentert kjennetegn ved kvinnelige innsattes livssituasjon og levekår, og vist at en svært høy andel har vært utsatt for vold i nære relasjoner og/eller seksuelle overgrep. Dette er et sterkt argument for at det bør være et tilbud til kvinnelige innsatte slik at de blir gitt mulighet til å bearbeide sine voldserfaringer. Dette er også i tråd med anbefalinger i de såkalte Bangkok-reglens punkt 42.4, som sier at kvinner i fengsel som har opplevd fysiske eller psykiske overgrep bør tilbys tilrettelagte program.²⁰⁾ Den norske arbeidsgruppe som analyserte kvinnelige innsattes soningsforhold i 2014, mente også at kvinner som «... har opplevd overgrep psykisk og/eller fysisk, må få tilbud om særskilte program/samtalegrupper, hvor dette kan bearbeides.» (Kriminalomsorgen, s. 58).

²⁰ Internasjonalt er det utarbeidet regler for straffegjennomføring og behandling av kvinnelige innsatte. Disse er standarder som ikke er juridisk bindende, men som gir viktige prinsipielle føringer for Norge. «FNs standard minimumsregler for behandling av innsatte» ble vedtatt i 1955, og var det første internasjonale regelverket. I 2015 vedtok FN's generalforsamling en revidert versjon av standarden, og standarden fikk etter dette navnet «Mandela-reglene». Disse omhandler generelle minimumsregler for alle innsatte, men de har også spesielle regler for behandlingen av kvinnelige innsatte. Reglene omhandler bl.a. forbud mot diskriminering på grunnlag av kjønn, at kvinner i utgangspunktet skal sone i egne fengsler, og at kvinner og menn skal holdes fysisk adskilt. Fengselsbetjenter i kvinnefengsler eller på kvinneavdelinger skal være kvinner.

Et supplement til Mandelareglene, og som inneholder mer detaljerte regler for behandling av kvinnelige innsatte, finnes i de såkalte «Bangkok-reglene» («Regler for behandling av kvinnelige innsatte og ikke-frihetsberøvende tiltak for kvinnelige lovbrøtere» vedtatt av FN's generalforsamling i 2010). Dette er altså et regelverk spesielt utviklet for å beskytte kvinnelige innsatte. Reglene inneholder kjønnsspesifikke anbefalinger vedrørende personlig hygiene, somatisk og psykisk helsetjeneste, forebygging av selvmord og selvskading m.m. Spesialrapportører fra Menneskerettighetsrådet har også fokusert på kvinnelige innsattes spesifikke behov som f.eks. spesifikke helsetjenestebehov, beskyttelse mot vold, og at kvinnelige innsatte har spesifikke behov forskjellige fra menns. Dette er det nå en økende erkjennelse av internasjonalt (Kriminalomsorgen 2015).

Vi har også vist at krisesenterets prosjekt på Bredtveit har vært av stor betydning for de kvinnelige innsatte som har deltatt i prosjektet. De har fått hjelp til å håndtere til dels omfattende voldserfaringer, og har kommet styrket ut etter å ha deltatt i prosjektet. Dette er også i tråd med britiske erfaringer. En evaluering av et britisk prosjekt for kvinnelige innsatte utsatt for vold og overgrep fra 2001, viste at det er mulig å styrke de innsatte gjennom denne typen prosjekter (Bennett 2001). De kvinnelige innsatte i denne undersøkelsen rapporterte om økt selvtillit og egenverdi som noe av det viktigste de hadde fått ut av prosjektet. De hadde også fått hjelp til å finne måter å håndtere den emosjonelle smerten som fulgte av volden, og å plassere ansvaret for volden der den hørte hjemme. Et premiss for at kvinnene skulle ha dette utbyttet av prosjektet, var at det var ledet av ansatte som var uavhengige av fengselet.

Vi kan dermed ikke sterkt nok understreke betydningen av at kvinnelige innsatte har fått og får denne muligheten til å bearbeide den volden de har vært utsatt for. Dette kan også representere et forebyggende potensial når kvinner løslates fra fengsel. Prosjektet har lagt stor vekt på at kvinnene skal få hjelp til å sette grenser for seg selv, og hvordan komme ut av voldelige relasjoner. I tillegg har prosjektet gjort kvinnene godt kjent med krisesenteret, og dette kan bidra til en lav terskel for å kontakte krisesenteret dersom de skulle bli utsatt for vold igjen.

Vi opplever også en sterk vilje, både innad i krisesenteret og innad i fengselet, til at prosjektet skal fortsette. Man har sett betydningen av at kvinnelige innsatte får det samme tilbudet som kvinner ute i samfunnet, og at prosjektet har vært unikt i form av den spesifikke innretningen det har mot kvinner i fengsel – en gruppe som i andre sammenhenger er marginalisert og lavt prioritert i kriminalomsorgen.

I hvilken type fengsel?

Men spørsmålet er så: Gitt dagens situasjon, og de erfaringene man har opparbeidet seg i prosjektet så langt, når i soningsforløpet man bør tilby et slikt prosjekt? Bør det foregå innen rammen av et lukket fengsel? Eller bør det foregå i mer åpne soningsformer? Kunne man f.eks. tenke seg at prosjektet kunne drives i samarbeid med Friomsorgen? Disse spørsmålene er det selvfølgelig opp til krisesenteret og kriminalomsorgen å diskutere og avgjøre i fellesskap. I det følgende skal vi imidlertid gi noen innspill som vi håper kan gi et grunnlag for en beslutning om hvordan den framtidige utformingen av prosjektet kan være. Først om utfordringer ved å drive prosjektet innen rammen av et lukket fengsel:

UTFORDRINGER VED Å DRIVE PROSJEKTET I ET LUKKET FENGSEL

Det er krevende å komme utenfra, fra krisesenteret, for å drive et prosjekt innen rammen av et høysikkerhetsfengsel. Fengselets rammer, med krav til sikkerhet, krav til planlegging og struktur, forankring i fengselsorganisasjonen, gjør at det er krevende å drive et prosjekt som «importert» tjeneste i et lukket fengsel. Jo mer fremtredende sikkerhetstenkningen blir i fengselet, jo mer krevende blir det også å drive et prosjekt som fengselsprosjektet. I tillegg kan ressursknapphet på Bredtveit føre til at betjentene får mindre tid til å ivareta den såkalte «dynamiske sikkerheten», dvs. den menneskelige relasjonen mellom innsatt og ansatt, noe som er sentralt for oppfølgingen av de kvinnene som deltar i prosjektet.

I tillegg er som vi har vist, kvinnelige innsatte en gruppe med omfattende livsbelastninger. De kan også være dømt for alvorlige forhold, også voldslovbrudd. Dette kan utgjøre en stor belastning og slitasje på de(n) prosjektansatte, i hvert fall hvis de ikke har nødvendig oppfølging og veiledning. Det er også grunn til å understreke at krisesenteret er et tiltak for voldsutsatte, og det er på voldsutsatthet krisesenteransatte har sin kompetanse. Ut fra dette kunne man argumentere for at prosjektet bør bemannes av ansatte som har kompetanse på *både* voldsutsatthet og voldsutøvelse, her melder tanken profesjonelle terapeuters eventuelle rolle i prosjektet seg. Dette kommer vi nærmere inn på nedenfor.

En tredje krevende side ved å drive et hjelpe-/støttetiltak i et lukket fengsel, er at det kan ligge en motsetning i det å drive et hjelpe- og empowermentprosjekt i et fengsel. Fengselets mandat er å straffe, kontrollere og overvåke, og det kan være vanskelig å styrke kvinner innen et slik system. I artikkelen «Negotiating Contradictions: Sexual Abuse Counseling with Imprisoned Women», viser Shoshana Pollack og Kerry Brezina (2006) hvilke motsetninger som ligger i å tilby hjelpetjenester i en institusjon som har straff og kontroll som sitt mandat. For mange kvinner som har vært utsatt for overgrep, kan det kontrollregimet som man finner i et fengsel ligne det de kvinnelige innsatte har vært utsatt for tidligere.²¹⁾ De skriver: «Many of the power dynamics operating within the prison context replicate the oppression and marginalization women have experienced both as victims of sexual abuse and as members of the broader society.» (s. 122–123). Det er altså paralleller

²¹ De skriver om seksuelle overgrep, men perspektivene deres kan også overføres til krisesenterets arbeid med vold i nære relasjoner.

mellom det å ha vært utsatt for et makt- og kontrollregime i et voldelig forhold og fengselets ulike kontrollmekanismer. Som følge av dette kan fengselsmiljøet påføre kvinnelige innsatte krisereaksjoner:

... with past memories and feelings associated with childhood abuse being reactivated and familiar coping strategies, such as self-harm, substance use, and aggression being adopted. (s. 123).

Hvis disse reaksjonene ikke blir forstått av fengselet, kan dette resultere i at kvinnene i stedet for å få hjelp, blir utsatt for repressive tiltak i fengselet.

En annen utfordring ved å drive et slikt hjelpeprosjekt i et lukket fengsel, er at prosjektet lett kan bli kooptert inn i fengselssystemets agenda og bli en del av fengselets risiko- og overvåkningssystemer. Det krever stor bevissthet å bevare sin rolle som hjelpetiltak uavhengig av fengselet, påpeker forfatterne.

Dette er forhold som taler for å legge prosjektet til mer åpne soningsforhold, eventuelt til Friomsorgen. Dette er ikke et like makttungt system, og man vil ikke stå overfor de samme utfordringene i forhold til sikkerhet og soningsskader som kvinner påføres når de soner i et høysikkerhetsfengsel.

Samtidig er det argumenter for å drive fengselsprosjektet i et høysikkerhetsfengsel, og nettopp på Bredtveit:

ARGUMENTER FOR Å HA PROSJEKTET I ET LUKKET FENGSEL

Pollack (2004) mener det mulig å styrke voldsutsatte kvinner innenfor rammen av et lukket fengsel. Noen betingelser må imidlertid være oppfylt: Det er viktig at man ikke ser volden og reaksjonene på denne som tegn på sykdom hos kvinnene. Det er også viktig at man ikke bygger på et slags elendighetsbilde av kvinnelige innsatte. Vi må bevege oss bort fra en «deficit-model» i synet på kvinnelige innsatte, og til en modell som «... emphasizes women's strengths and acknowledges their varied and skilful modes of coping.» (2004, s. 704). For ikke å reprodusere den makten og kontrollen kvinnene er underlagt både i fengselet og kanskje også i tidligere mishandlingsforhold, er det viktig at man erkjenner «... the strengths and resources of this population and allow prisoners some degree of authority in defining their own needs and how best to meet them.» (s.st.)

Det er nettopp en slik tilnærming krisesenteret har, med sin vekt på empowerment og hjelp-til-selvhjelp. At krisesenteret har en slik tilnærming, forsvarer prosjektets plassering i et lukket fengsel. I tillegg kommer krise-

senteret utenfra; det er ikke en del av fengselssystemet og dets kontrolloppgaver. Det har vist seg uhyre viktig at fengselsprosjektet er organisert som en slik «importert» tjeneste.

I tillegg til dette, vil vi også framheve noen øvrige momenter knyttet til det bemanningsmessige:

Vi tror at man ikke skal undervurdere betydning av å ha erfarne prosjektmedarbeidere i prosjektet som både har kunnskap om fengsel og om sårbare og marginaliserte grupper. Mange kvinner i fengsel har en svært belastet bakgrunn, noe det kan være krevende å stå i over tid. Arbeidet krever også tålmodighet og evnen til å se små framskritt. Kontinuitet er også viktig, de innsatte kan ha opplevd mange svik og brutte forhold.

Kvinnene kan også trenge oppfølging over lang tid. Det er derfor viktig at de får en relasjon til de krisesenteransatte og at de ikke ble overlatt til seg selv når de hadde begynt å åpne opp for å bearbeide sine voldserfaringer. For å gjøre prosjektet mindre sårbart for sykdom etc., vil vi også peke på nødvendigheten av å være to som deler på den fulle stillingen som prosjektet har hatt til nå. En som har vært inne i prosjektet fra Krisesenterets side, sier det slik:

Det jeg tenker er kjempeviktig, er at det bør være to. Det blir så sårbart når man er en. Og kunnskap blir heller ikke overført. Prosjektet trenger stabilitet og kontinuitet. I grupper er det alltid anbefalt å være to. Man trenger to, også hvis en skulle bli syk. Så det med å være to dreier seg om kvalitetssikring både overfor de innsatte og oss selv, og det gir erfaringsoverføring og kontinuitet.

Her kan vi også trekke en parallell til Marte Rua som fant det samme i sin studie av fengselsleger – også en posisjon der man kan oppleve en stor grad av faglig isolasjon. For å sitere en lege:

Vi er en relativt stor helseavdeling, og vi er to leger. Bare det at vi er to leger, betyr veldig mye. At man kan snakke sammen, ha en faglig diskusjon rundt det. At man slipper å stå alene med problemene. Det er vanskelig. (2012, s. 78).

Som importert tjeneste i fengselet vil vi også understreke betydningen av at det tilrettelegges slik at de ansatte får mulighet til å opprettholde kontakten med sin faggruppe, altså andre krisesenteransatte. Dette vil bidra til å forebygge faglig isolasjon og utbrenthet. I tillegg har regelmessig veiledning vist seg viktig for å forhindre dette.

Å forstå hverandres organisasjoner

Et annet forhold som er viktig å trekke fram, er at de kritesenteransatte må være kjent med hva et fengsel er, herunder begrunnelsene for sikkerhetsrutiner samt hva som regulerer virksomheten i et fengsel. «Det er viktig at man skjønner straffegjennomføringsloven, og hva et fengsel er», sier en som har vært involvert i prosjektet fra fengselets side, og hun fortsetter:

Når man skal drive i et fengsel er det nødvendig å skjønne fengselet som maktsystem, det er regler og rutiner i et fengsel som kan sette folk helt ut. Det utøves mye makt i et fengsel, og det er voldsomme ting i et fengsel. Det vet utenforstående ofte ikke noe om. Ting kan virke uforståelige når man ikke vet grunnen til ting, f.eks. at en blir nektet permisjon mens en annen får. Men man får heller ikke vite begrunnelsen. Det er f.eks. heller ikke vi som bestemmer det med 20 minutters ringetid i uka. Her gir loven svært lite slingringsmonn.

Også dette ble understreket av fengselslegene i Marte Ruas undersøkelse. Rua skriver: «De (fengselslegene, min tilf.) mener en bør kjenne fengselet for å ha handlingsrom der, men det tar tid å opparbeide seg kontakt og kunnskap gjennom erfaring.» (2012, s. 89).

Men det er viktig å understreke at det krever sitt også av fengselet for at fengselsprosjektet skal kunne gjennomføres i den lukkede delen av fengselet. Særlig viktig her er at fengselet har et system for oppfølging av kvinnene som har deltatt på kurs/gruppe eller hatt individuelle samtaler. Et britisk prosjekt – «The Freedom Programme» – et program- og hjelpetilbud til kvinner i fengsel som var utsatt for vold i nære relasjoner, er kjent som et prosjekt som ikke gikk bra. Watkins og Dunn (2010) framhever at «... women's personal safety and well-being should be vital considerations when exploring their domestic violence experiences in a prison setting.» (2010, s. 12). De peker på at det er særlig viktig at de innsatte får «... additional support after sessions.» (s.st.) I dette prosjektet hadde ikke fengselet hatt noe opplegg for å ivareta kvinner som hadde det vanskelig etter samtaler. Dette hadde fått et nesten fatalt utfall for en av de innsatte.

Watkins og Dunn mener derfor at utdanning av fengselspersonell bør være en viktig side av å drive hjelpetiltak for kvinner som er utsatt for overgrep. Fengselsansatte må få opplæring i hva det vil si å være utsatt for overgrep, og hva det betyr for en overgrepsutsatt å underlegges kontrollrutiner som stripping, sjekking og ransaking av celler, urinprøvetaking osv. Dette vil bedre

muligheten for at fengselsansatte skal kunne følge opp kvinner etter å ha åpnet opp for voldserfaringer i samtaler med hjelpere utenfra.

Det er altså ikke bare krisesenteransatte som må vite hva et fengsel er, i tillegg må fengselsansatte skoles i hva det vil si å være utsatt for vold og overgrep. I fengselsprosjektet har det vært gjennomført slik skoling av fengselsansatte, og internasjonale erfaringer gir støtte for at dette bør ivaretas hvis prosjektet skal fortsette innen rammen av et lukket fengsel.

Det er altså flere argumenter for at fengselsprosjektet fortsetter i høy-sikkerhetsavdelingen på Bredtveit. Et ytterligere argument for dette, er at man da har tilstrekkelig tid til å gjennomføre prosjektet. Som vi har vist, er den gjennomsnittlige soningstiden på Bredtveit i dag svært lang, vel fem år. Vi har også vist at fengselsprosjektet er et tidkrevende prosjekt; det tar lang tid for kvinnene å bli trygge, og selve det å bearbeide voldserfaringene er også noe som tar tid. Det at man nå også har fått en innsatt-gruppe som kan se ut til å ha større belastninger enn tidligere innsatte, kan også bety at det tidkrevende ved fengselsprosjektet er ytterligere understreket. Ved at kvinnene soner over lengre tid, gir det mulighet for at de innsatte kan få bruke den tiden de trenger på å bearbeide voldserfaringene.

En av de Bredtveit-ansatte advarer derfor mot å legge prosjektet mot slutten av soningen, og dermed til den åpne avdelingen ved Bredtveit:

Jeg tror ikke det er fornuftig å ha prosjektet på B2 som er mot slutten av soningen. Det er dumt å gjøre det rett før de skal ut. Da er man opptatt av så mange andre ting, man har så mye annet å forholde seg til, da skal man etablere relasjoner, og mye er kaos. Tiden før man skal ut er ikke tidspunktet å jobbe med voldsproblematikk, det er ikke noe bra å begynne å ta opp de vonde tingene når man skal ut. Heller ikke i begynnelsen er det noen god ide å drive prosjektet, alt er så overveldende når man blir satt inn. Så jeg tenker at midt i soningen er best.

Avslutningsvis skal vi ta opp et siste spørsmål knyttet til driften av prosjektet; nemlig spørsmålet om psykologers eventuelle rolle i prosjektet.

De profesjonelle terapeutenes rolle?

Dette er et tema det er vanskelig å si noe entydig om. I det følgende skal vi derfor kort bare presentere noen momenter som er viktige å ta med i den videre diskusjonen.

I pilotprosjektet var det psykologer inne i prosjektet, men de senere årene har det ikke vært det. Det har vært altså vært mulig å drive prosjektet både med og uten psykologer. En styrke ved å ha med en psykolog i prosjektet, er at man – dersom man fikk inn en psykolog med kompetanse også på utøver-problematikk – ville få styrket den terapeutiske siden knyttet til utøver-siden hos de kvinnelige innsatte. Dette er, som vi har vært inne på, et felt krisesenteret ikke har mye kompetanse på, og som kanskje er blitt en relativt viktigere side ved prosjektet de senere årene gitt endringene i innsattgruppen på Bredtveit.

På den andre siden er det et spørsmål om hvor stort fokus utøver-siden skal ha i dette prosjektet, og hvor mye av prosjektets ressurser som skal gå med til å adressere dette. Fengselet har sine egne tiltak for å arbeide med utøver-siden²²⁾, og man kunne spørre seg om det ikke også bør etableres egne hjelpe- og ressurstiltak i fengsel for kvinnelige voldsutøvere. Det å etablere spesifikke rehabiliteringstiltak for kvinnelige innsatte voldsutøvere ville bidra til å styrke kvinnelig innsattes soningssituasjon. Et slikt tiltak kunne utvikles i samarbeid med krisesenterets fengselsprosjekt.

Det er også grunn til å diskutere hva det vil gjøre med fengselsprosjektet dersom det blir mer identifisert med å ivareta voldsutøver-perspektivet. Kanskje er det en fare for at dette vil dreie oppmerksomheten om prosjektet mer i retning av kontroll av uakseptable handlinger enn den profilen krisesenteret nå har med å ta vare på voldsutsatte. Det kan være dilemmaer forbundet med dette – og det kan rokke ved den klare empowermentprofilen overfor voldsutsatte som krisesenteret er fundert i. Uansett er det viktig å være svært bevisst på de to posisjonene, og at en sammenblanding kan ha noen utfordringer. Dette er viktig å ha med seg i den videre diskusjonen av prosjektets fortsettelse.

En annen side ved de profesjonelle terapeutenes mulige rolle i fengselsprosjektet, er å være veiledere for de krisesenteransatte. Dette vil kunne gi både faglig påfyll, og hjelp til å løse vanskelige dilemmaer man kan komme opp i som ansatt i fengselsprosjektet.

²² Selv om det ser ut til at programmet VINN for kvinner for tiden ikke tilbys på Bredtveit.

Avslutning

Oppsummeringsvis mener vi at fengselsprosjektet bør fortsette, og at det flere argumenter som taler for å gjennomføre fengselsprosjektet i den lukkede delen av Bredtveit fengsel. Prosjektet har vist seg svært levedyktig, så det er mulig å få det til. Men prosjektet er avhengig av forankring, og det er behov for struktur, planlegging og forutsigbarhet – begge veier, både fra krisesenterets og fengselets side. Særlig vil vi framhevet behovet for forankring i begge organisasjonene. Prosjektet ble lenge drevet som et «ildsjelprosjekt». Men ildsjelprosjekter er sårbare prosjekter. I et prosjekt som dette trenger man solid støtte i de respektive organisasjonene for at prosjektet skal kunne utvikle seg. Slik sett er det vel grunn til å understreke et behov for at dagens ledelse i både fengselet og krisesenteret setter seg sammen for å finne en levedyktig vei for prosjektet. Vi opplever også at det er vilje både fra fengselets og fra krisesenterets side om at prosjektet bør fortsette, men at prosjektet trenger en «ny start».

Ved å få gjenetablert prosjektet, vil man få tatt et stort skritt i retning av å styrke kvinnelig innsattes soningssituasjon. I Norge er det et sterkt behov for et mer kjønnsspesifikt straffegjennomføringssystem, og fengselsprosjektet representerer et unikt bidrag i så måte.

Summary

Several studies have recognized that a high proportion of imprisoned women have been exposed to domestic violence and/or childhood sexual abuse. In 2004, Oslo Women's shelter in Norway therefore established a project in Bredtveit prison for women. The aim of the project was to help the women to overcome their traumas from being exposed to domestic violence, to strengthen the women, and to prevent them from being exposed to repeated victimization.

This report is an evaluation of the prison-project. The aim of the evaluation has been to identify strengths and weaknesses of the project, and to give recommendations on how the project can be organized in the future.

The project has proved successful; it has offered unique help for the imprisoned women who have participated in the project. The project has offered courses, groups, and individual treatment and follow-up of the women, anchored in the principles of empowerment. The employees in the project have been employed by Women's shelter, not by the prison. This has proven to be an important aspect of the project. The project requires a high amount of trust between the employees and the prisoners, this is difficult to obtain if the employees also have a role in the prison's control of the women.

In recent years, the project has encountered some challenges. This has resulted in reduced activity in the project. In the report we identify these challenges, and the report also provides some recommendations for the future organization of the project.

Litteratur

- Amundsen, Marie-Lisbet (2010): "Kvinnelige innsatte og social marginalisering." I: *Spesialpedagogikk*, 75, nr. 1.
- Andenæs, Johs (1976): *Statsforfatningen i Norge*. Oslo: Tanum-Norli
- Bakketeig, m.fl. (2014): *Krisesentertilbudet i kommunene. Evaluering av kommunenes implementering av krisesenterloven*. Oslo: NOVA Rapport 19/14.
- Christie, Nils (1978): "Modeller for fengselsorganisasjonen. I: *Som folk flest. Artikler*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hammerlin, Yngve og Ragnar Kristoffersen (1998): *Hablitering som livsmestringsprosess: startsted Hassel fengsel?* Oslo: Kriminalomsorgens utdanningscenter.
- Koch, Ida (1988): "Kvinder i fængsel." I: *Kvinnens skyld. En nordisk antologi i kriminologi*. KS-serien nr. 2–88, Institutt for kriminologi og strafferett
- Kriminalomsorgen (2015): *Likeverdige forhold for kvinner og men under kriminalomsorgens ansvar*. Avgitt til Kriminalomsorgsdirektoratet januar 2015.
- Oslo Krisesenter (2005): *Arbeid med voldsutsatte kvinner i fengsel. Et ettårig pilot- og samarbeidsprosjekt mellom Bredtveit fengsel, forvarings- og sikringsanstalt, Fredrikstad fengsel og Oslo Krisesenter*. Oslo Krisesenter.
- Petersilia, Joan (2003): *When Prisoners Come Home: Parole and prison reentry*. Oxford: Studies in crime and public policy.
- Pollack, Shoshana (2004): "Anti-oppressive Social Work Practice with Women in Prison: Discursive Reconstructions and Alternative Practices." I: *British Journal of Social Work*, 34, 693–707.
- Pollack, Shoshana & Kerry Brezina (2007): «Negotiating Contradictions.» I: *Women and Therapy*, 29:3–4, 117–133
- Rua, Marte (2012): «Hva gjør fengselsleger? En institusjonell etnografi og isolasjon og helse.» *Bokserien 1/2012*, Universitet i Oslo, Juridisk fakultet, Institutt for kriminologi og rettssosiologi.
- Sivilombudsmannen Forebyggingsenheten (2016): *Besøksrapport Bredtveit fengsel 15.–16. mars 2016*.
- Sivilombudsmannen Forebyggingsenheten (utdatert): *Kvinner i fengsel. En temarapport om kvinners soningsforhold i Norge*.
- St.prp. nr. 1 (2003–2004).
- Vendepunkt. Handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2008–2011. Justis- og politidepartementet.
- Watkins, Lucy & Peter Dunn (2010): «A pathway to danger? Evaluating the Freedom Programme.» Centre for Crime and Justice Studies.